

รายงานการวิจัย

กระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลโคกมน
อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

The Construction for co-operative of coffee farmers in
Khokmon Sub-district, Nam Nao District, Phetchabun Province.

ศิริพงษ์ เหมมัน

สาขาวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ประจำปีงบประมาณ 2565

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

กระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลโคกมน
อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

The Construction for co-operative of coffee farmers in
Khokmon Sub-district, Nam Nao District, Phetchabun Province.

ศิริพงษ์ เหมมัน

สาขาวิชาการตลาด คณะวิทยาการจัดการ
มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์

ทุนอุดหนุนโดย

งบประมาณสนับสนุนงานวิจัยภายในคณะวิทยาการจัดการ ประเภททั่วไป
ประจำปีงบประมาณ 2565

ชื่องานวิจัย	กระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลโคกมน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ The Construction for co-operative of coffee farmers in Khokmon Sub-district, Nam Nao District, Phetchabun Province.
ผู้วิจัย	ศิริพงษ์ เหมมัน
สาขาวิชา	การตลาด มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ปีเสร็จวิจัย 2565

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลโคกมน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นงานวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยใช้กระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบภายใต้แนวคิดของความพอเพียง โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. เพื่อศึกษากระบวนการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ค้นหาปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาในการรวมกลุ่มธุรกิจชุมชนของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟตำบลริมสีม่วง อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR)

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการวิจัยไว้ 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผนและเตรียมความพร้อมก่อนเข้าชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าชุมชน ผู้วิจัยเข้าพบปะกับผู้นำวิสาหกิจชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำเกษตรกร เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การวิจัยในครั้งนี้

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการศึกษาชุมชน โดยศึกษาระบบเกษตรในชุมชน เช่น สภาพระบบการเกษตรในปัจจุบันของครอบครัว สภาพระบบการเกษตรในปัจจุบันของชุมชน พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรของชุมชน การศึกษาประวัติชุมชน เช่น การก่อเกิด การเปลี่ยนแปลงและสถานภาพปัจจุบันรวมถึงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสภาพของกาแฟ สภาพปัญหาของธุรกิจชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ศึกษากระบวนการและปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการรวมกลุ่มของชุมชนผู้ปลูกกาแฟ
อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 ประมวลผลการวิจัย

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ วิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้า ตำบลโคกมน และ
วิสาหกิจชุมชนป่าอ่อนคนอิม ตำบลน้ำหนาว ซึ่งทั้งสองกลุ่มเป็นเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอำเภอน้ำหนาว
จังหวัดเพชรบูรณ์

ผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1. จากการศึกษาบริบทของชุมชนตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว อำเภอน้ำหนาว จังหวัด
เพชรบูรณ์

สภาพภูมิศาสตร์ มีลักษณะเป็นพื้นที่การเกษตร เป็นภูเขา และที่ราบสูง มีความสูงอยู่ระหว่าง
650 - 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเล พื้นที่หลายแหล่งมีแผ่นหินใต้ชั้นดินลงไป ทำให้มีอากาศเย็น
ตลอดเวลา โดยทั่วไปอากาศหนาวเย็นในตอนดึกและตอนเช้า ส่วนใหญ่ตอนกลางวันอากาศเย็นสบาย
อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 25 องศาเซลเซียส ในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกระหว่างเดือนกันยายน-ตุลาคม ส่วน
ใหญ่ฤดูหนาว อากาศหนาวเย็นมาก จะหนาวเย็นที่สุดในเดือนธันวาคมและมกราคม จำนวนหมู่บ้านมี
6 หมู่บ้าน หมู่1 บ้านโคกมน , หมู่2 บ้านโคกมน , หมู่3 บ้านป่ารวก , หมู่4 บ้านดงมะไฟ , หมู่5 บ้าน
ห้วยสนามทราย , หมู่6 บ้านวังโป่ง มีจำนวนประชากร 3,534 คน

สภาพของชุมชน ส่วนใหญ่ชุมชนตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว มีอาชีพทำการเกษตร ทำไร่
ทำสวนเป็นหลัก มีที่ปลูกและการท่องเที่ยวเป็นอาชีพเสริม โดยการเกษตรจะมีปลูกข้าวโพด ปลูกผัก
ปลอดสารพิษ ปลูกกาแฟ มีวิสาหกิจชุมชนด้วยกันหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาว ,
กลุ่มแปลงใหญ่กาแฟน้ำหนาว , กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาวอาราบิก้า , กลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่า
อ่อนคนอิม

สภาพปัญหาของวิสาหกิจชุมชน

1. การรวมกลุ่มยังไม่ชัดเจน
2. มีช่องทางการจัดจำหน่ายที่จำกัด
3. ขาดความรู้ด้านการตลาดสมัยใหม่
4. ขาดผู้ที่จะมาสานต่องานวิสาหกิจชุมชน

2. กระบวนการในการรวมกลุ่ม จะเริ่มจากการที่มีผู้นำกลุ่มที่มีวิสัยทัศน์ กล้าคิดกล้าตัดสินใจ
และมีแรงปรารถนาอันแรงกล้า ได้คิดริเริ่มการรวมกลุ่มขึ้นมา เพื่อมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการ
แก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพกลุ่มของเกษตรกรชุมชนให้สามารถเพิ่มรายได้และช่องทางการตลาด
โดยที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐหรือหน่วยงานในท้องถิ่น

3. ปัญหาและอุปสรรคในการรวมกลุ่ม ที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นและความศรัทธาในการรวมกลุ่ม

(ก)

- 3.1 ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการดำเนินกิจการของกลุ่ม
- 3.2 ผลผลิตที่ได้น้อยและคุณภาพต่ำ
- 3.3 ตลาดรับซื้อผลผลิตมีน้อย
- 3.4 ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ

Abstract

This research. The purpose of this study was to study the grouping process of coffee farmers in Khokmon Sub-district, Nam Nao District, Phetchabun Province. which is a participatory action research using a systematic learning process under the concept of sufficiency The research objectives are as follows:

1. To study the process of grouping of coffee farmers.
2. To study the problems and obstacles of the coffee farmers association.

This research study It is a participatory community education. By giving the community an opportunity to participate in analytical thinking, finding problems and solutions to the problems in the integration of community business groups of coffee farmers in Rim Muang Sub-District, Khao Kho District, Phetchabun Province. by using participative action research techniques (Participatory Action Research – PAR).

The researcher has defined 5 steps in the research as follows:

Step1 Planning and preparation before entering the community.

Step2 Entering the community The researcher meets with community enterprise leaders, village headmen and farmers leaders. to clarify the objectives of this research.

Step3 Is community education. by studying the agricultural system in the community, such as the condition of the family's current agricultural system; The current agricultural system condition of the community development of community agricultural system change The study of community history, such as the formation, change and current status, as well as the study of the change in coffee conditions. Problems of community business.

Step4 Study the process and factors necessary for the integration of the coffee growing community in Nam Nao District Phetchabun Province.

Step5 Process Research.

The populations used in this research were Nam Nao Arabica Community Enterprise, Khokmon Sub-district and Pa Un Kon Im Community Enterprise, Nam Nao Sub-district, both of which were coffee farmers in Nam Nao District. Phetchabun Province.

The results of this research study.

1. From the study of the context of communities in Khokmon sub-district and Nam Nao sub-district, Nam Nao district, Phetchabun province.

Geography It is characterized by being an agricultural area, a mountain and a plateau with an elevation between 650 - 1,200 meters above sea level. Many areas have slabs of rock beneath the soil layer. Make it cool all the time It's generally chilly late at night and early in the morning. Mostly during the day the weather is cool. The average temperature throughout the year is 25 degrees Celsius. In the rainy season, there will be heavy rainfall between September and October. mostly winter very cold It is the coldest in December and January. The number of villages is 6 villages, Moo 1 Ban Khokmon, Village 2 Ban Khokmon, Village 3 Ban Pa Ruak, Village 4 Ban Dong Mafai, Village 5 Ban Huai Sanam Sai, Village 6 Ban Wang Pong with a population of 3,534.

The condition of the community, mainly Khokmon sub-district and Nam Nao sub-district. The main occupation is agriculture, farming and gardening. There are accommodation and tourism as a supplementary occupation. In agriculture, corn is planted. There are many community enterprises such as Nam Nao Coffee Community Enterprise Group, Nam Nao Coffee Plantation Group, Nam Nao Coffee Arabica Community Enterprise Group, Pa Un Khon Im Community Enterprise Group.

Problem conditions of community enterprises.

1. The integration is not yet clear.
2. There are limited distribution channels.
3. Lack of modern marketing knowledge.
4. Lack of people to continue the community enterprise.

2. The process of bundling It starts with a visionary leader. Courage to make decisions and have a strong desire. has initiated a merger for the purpose and goals of solving problems and developing the potential of community farmers to be able to increase their income and marketing channels with support from the government or local authorities.

3. Problems and obstacles in the integration of the group that affect the confidence and faith in the group.

- 3.1 Lack of equipment and tools to operate the group's business.

3.2 Low productivity and low quality.

3.3 The market for purchasing products is less.

3.4 Lack of government support.

กิตติกรรมประกาศ

การศึกษาวิจัยกระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลโคกมน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ในครั้งนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความรู้ณาและช่วยเหลือจากคณาจารย์และเจ้าหน้าที่ทุกท่านที่ให้คำปรึกษาและความช่วยเหลือที่ดีตลอดมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้ ขอขอบคุณ คุณสมฤทธิ์ มั่นเมือง ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้า ตำบลโคกมน และ คุณพรปวีณ์ หงส์ประสิทธิ์ ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าอุนคนอ้ม ตำบลน้ำหนาว ที่ได้ให้ความร่วมมือในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และเป็นธุระจัดการในการนัดหมายวัน เวลาและสถานที่ในการศึกษาวิจัย

สุดท้ายนี้ขอกราบขอบพระคุณคณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏเพชรบูรณ์ ที่ได้ให้โอกาสในการดำเนินการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จนทำให้วิจัยเล่มนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

นายศิริพงษ์ เหมม่น

22 สิงหาคม 2565

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ง
กิตติกรรมประกาศ	ช
สารบัญ	ซ
สารบัญรูป	ญ
สารบัญตาราง	ฎ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหาการทำวิจัย	1
1.2 วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย	2
1.3 ขอบเขตของโครงการวิจัย	2
1.4 วิธีการดำเนินการโครงการวิจัย	2
1.5 นิยามศัพท์	4
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2 ทฤษฎีและกรอบแนวคิดของโครงการวิจัย	5
2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและการรวมกลุ่ม	5
2.1 แนวคิดและความหมายชุมชน	9
2.2 แนวคิดในการศึกษาชุมชน	11
2.3 มิติ/ประเด็นของการศึกษาชุมชน	14
2.4 ความหมายการศึกษาชุมชน	16
2.5 วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน	17
2.6 เทคนิคการศึกษาชุมชน	19
2.7 การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม	19
2.8 การศึกษาวิเคราะห์ระบบชนบท	21
2.9 แผนที่ความคิด (Mind Mapping)	23
2.10 เทคนิค A-I-C (Appreciation Influence Control)	25
2.11 การสนทนากลุ่ม (Focus group)	26
2.12 การศึกษาแบบผสมผสาน	28
บทที่ 3 ระเบียบวิจัย	31

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	31
วิธีดำเนินการวิจัย	31
บทที่ 4 ผลการวิจัย	46
การศึกษาบริบทของชุมชนตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว อำเภอ้ำหนาว จังหวัด เพชรบูรณ์	47
กระบวนการในการรวมกลุ่ม	47
ปัญหาและอุปสรรคในการรวมกลุ่ม	48
บทที่ 5 สรุปอภิปรายและข้อเสนอแนะ	49
5.1 สรุปอภิปรายผล	50
5.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งนี้	50
ประวัติผู้วิจัย	51

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า
2.1 วิธีการเทคนิค RSA	23
2.2 แสดงถึงกระบวนการเทคนิค AIC	26
3.1 การเข้าชุมชนของผู้วิจัย	32
3.2 เก็บข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชน	34
3.3 เข้าพบกลุ่มผู้นำวิสาหกิจชุมชน	35
3.4 แสดงโครงสร้างองค์ของวิสาหกิจชุมชน	35
3.5 คุณสมัฤทธิ มั่นเมือง ผู้นำวิสาหกิจชุมชนนำหนาวอาราบิก้า	36
3.6 คุณพรปวิณ หงส์ประสิทธิ์ ผู้นำวิสาหกิจชุมชนป้าอุนคนอื่น	36
3.7 วิสาหกิจชุมชนป้าอุนคนอื่น	41
3.8 ในรับรองต่างๆของวิสาหกิจชุมชนป้าอุนคนอื่น	41
3.9 ชุมชนผู้เข้าร่วมการวิจัย	42
3.10 โครงสร้างองค์กรวิสาหกิจชุมชนป้าอุนคนอื่น	42
3.11 เอกสารแสดงการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนป้าอุนคนอื่น	43
3.12 หนังสือรับรองแสดงการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน	44
3.13 ระเบียบข้อบังคับของวิสาหกิจชุมชนป้าอุนคนอื่น	45

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
3.1 แสดงการนำข้อมูลมาจำแนกชนิดข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ค่าหลัก	40
4.1 รายชื่อชุมชนผู้เข้าร่วมการวิจัย	48

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ปัจจุบันการท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศเป็นอย่างมาก รัฐบาลจึงได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวในฐานะเป็นกลไกหลักในการช่วยรักษาเสถียรภาพและขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศให้เจริญก้าวหน้า จึงได้พยายามเสริมสร้างขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับภาคเอกชนและชุมชนทั่วทั้งประเทศ แต่สภาพสังคมในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากตามพลวัตสังคมโลก อารยประเทศได้กำลังเข้าสู่สังคมโลก Smart Digital และในอนาคตเตรียมเข้าสู่สังคมโลก AI (Artificial intelligence) นั้นหมายความว่าอนาคตสังคมเราต้องพึ่งเทคโนโลยีด้านต่างๆ ในการดำเนินชีวิตและประกอบอาชีพมากขึ้น ซึ่งการเข้าสู่เทคโนโลยีเหล่านี้มีทั้งข้อดีและข้อเสียดังสังคมประเทศเรา การขาดความรู้เท่าทันอาจทำให้เราสูญเสียและขาดความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะเนื่องจากเราไม่ได้เป็นผู้นำในสิ่งเหล่านี้ เหมือนดังในกรณีที่เราเคยได้นำพาเทคโนโลยีเข้ามาใช้ในระบบการเกษตรของประเทศเรา จนฝักรากลึกลงกลายเป็นวิถีเกษตรแบบสมัยใหม่ที่พึ่งพาเทคโนโลยีเป็นหลัก จนภาคเกษตรได้สูญเสียและขาดความเข้มแข็งในการพึ่งพาตนเองไปแล้ว และนำมาสู่ปัญหาสำคัญเกิดขึ้นที่แก้ไขได้ยากอย่างต่อเนื่อง เช่น ปัญหาด้านความยากจน , ปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม ปัญหาคุณภาพชีวิตของชุมชน ฯลฯ ซึ่งรัฐบาลก็ได้ตระหนักถึงปัญหาเหล่านี้ดี จึงมีนโยบายให้หน่วยงานด้านต่างๆ ร่วมกันเข้ามาแก้ไขอยู่ตลอด รวมทั้งปัญหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม และปัญหาภาวะโลกร้อน กอปรกับสถานการณ์การแพร่ระบาดของ โควิด-19 ในขณะนี้ ได้ส่งผลกระทบซ้ำเติมต่อระบบเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศและการดำเนินชีวิตการดำรงชีพของประชาชนเป็นอย่างมาก และยิ่งก่อให้เกิดปัญหาที่จะตามมาเป็นห่วงโซ่ในอนาคตอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ รัฐบาลจำเป็นต้องเข้ามาช่วยเหลือเป็นระยะ โดยเฉพาะภาคประชาชนระดับล่างเพื่อให้สามารถประกอบครอบครัวตนเองและสามารถดำเนินชีวิตให้อยู่รอดได้ จากสถานการณ์ครั้งนี้ ได้สะท้อนให้เห็นถึงแนวทางในการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ยังไม่สามารถทำให้ภาคประชาชนระดับล่างพึ่งพาตนเองได้ในยามที่เกิดวิกฤติการณ์ของประเทศ เพราะฉะนั้น การฟื้นฟูและพัฒนาาระบบเศรษฐกิจของประเทศให้กลับมาขับเคลื่อนได้อย่างปกติ และได้รับผลกระทบให้น้อยที่สุดจากสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจโลกที่มีความผันผวนอยู่ตลอดเวลา ด้วยการใช้ช่องทางการตลาดของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวเป็นเป้าหมายหลักในการสร้างระบบเศรษฐกิจให้ดีขึ้นใหม่อีกครั้ง จำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ ความสามัคคีของคนในชุมชนเป็นหลักเพื่อดำเนินการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานแห่งความเป็นเอกลักษณ์ (Identity) ของชุมชนและสังคมไทย ที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่

ในอดีต ภายใต้ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” ไม่ว่าจะเป็น วัฒนธรรมประเพณีวิถีไทย , ภูมิปัญญาท้องถิ่น , แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ ฯลฯ ซึ่งถือได้ว่าเป็นจุดแข็งของประเทศ เพราะเป็นแหล่งทุน (Capital) ที่ธรรมชาติได้สร้างขึ้นมาให้แก่ชุมชน และสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มได้โดยมีต้นทุน (Cost) ในการดำเนินกิจการที่ต่ำเมื่อเปรียบเทียบกับการลงทุนธุรกิจประเภทอื่นๆ

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้เห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มเพื่อนำไปสู่การเริ่มต้นในการแก้ไขปัญหาที่ตั้งกล่าวมาข้างต้นในระยะยาว โครงการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้มุ่งเน้นถึงการศึกษากระบวนการในการรวมกลุ่มของชุมชน จึงได้เลือกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าอู่คนอ้อม ที่อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัย

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ

ขอบเขตของโครงการวิจัย

ขอบเขตด้านประชากรศาสตร์

ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ วิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้า ตำบลโคกมน และวิสาหกิจชุมชนป่าอู่คนอ้อม ตำบลน้ำหนาว ซึ่งทั้งสองกลุ่มเป็นเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟอำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเปิดโอกาสให้กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟได้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการในการรวมกลุ่ม ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการรวมกลุ่ม ปัญหาและอุปสรรคในการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้าและวิสาหกิจชุมชนป่าอู่คนอ้อม ซึ่งเป็นกลุ่มเกษตรกร ผู้ปลูกกาแฟอำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) ผสมผสานกับเทคนิคเชิงคุณภาพอื่นๆ และรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเท่านั้น

วิธีการดำเนินการโครงการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลโคกมน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) โดยผสมผสานกับเทคนิคเชิงคุณภาพอื่นๆ เช่น การสนทนากลุ่ม (Focus

Group Discussion) การประชุมระดมความคิด (Appreciation Influence Control) การสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร และการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลกับประชากรกลุ่มตัวอย่างในการวิจัย ได้แก่ ผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้า ตำบลโคกมน คือ คุณสมฤทธิ์ มั่นเมือง และกลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าอุนคนอิม ตำบลน้ำหนาว คือ คุณพรวิมล หงส์ประสิทธิ์ และกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลน้ำหนาว อำเภอ้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ จำนวน 20 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Selection)

เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวม

ข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์และแนวการสนทนากลุ่ม โดยแบ่งออกเป็น 2 ชุด ดังนี้

ชุดที่ 1 แบบสัมภาษณ์ ใช้สำหรับสัมภาษณ์ประชาชนทั่วไปและผู้นำชุมชน ข้อมูลส่วนนี้ประกอบด้วย

- ข้อมูลพื้นฐานของประชากร
- สอบถามเกี่ยวกับข้อมูลด้านศักยภาพของชุมชนอำเภอน้ำหนาว

ชุดที่ 2 แนวคำถามเพื่อใช้ระดมสมองในการพัฒนากลุ่ม สำหรับระดมความคิดเกษตรกรที่เข้าร่วมกลุ่มผู้ปลูกกาแฟ

ข้อมูลส่วนนี้ประกอบด้วย

- การสนทนากลุ่มเป็นการสนทนาเกี่ยวกับกระบวนการรวมกลุ่ม การดำเนินงานของกลุ่ม ศักยภาพการทำงานกลุ่มการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ปัญหาและความต้องการภายในกลุ่ม ปัญหาและอุปสรรคในการบริหารจัดการกลุ่ม โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผนและเตรียมความพร้อมก่อนเข้าชุมชน

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าชุมชน ผู้วิจัยเข้าพบปะกับผู้นำวิสาหกิจชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้นำเกษตรกร เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับวัตถุประสงค์การวิจัยในครั้งนี้

ขั้นตอนที่ 3 เป็นการศึกษาชุมชน โดยศึกษาระบบเกษตรในชุมชน เช่น สภาพระบบการเกษตร ในปัจจุบันของครอบครัว สภาพระบบการเกษตรในปัจจุบันของชุมชน พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงระบบเกษตรของชุมชน การศึกษาประวัติชุมชน เช่น การก่อเกิด การเปลี่ยนแปลงและสถานภาพ ปัจจุบันรวมถึงการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสภาพของกาแฟ สภาพปัญหาของธุรกิจชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ศึกษากระบวนการและปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการรวมกลุ่มของชุมชนผู้ปลูกกาแฟ อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

ขั้นตอนที่ 5 ประมวลผลการวิจัย

นิยามศัพท์

กระบวนการ หมายถึง

การรวมกลุ่ม หมายถึง

เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ หมายถึงประชาชนที่มีอาชีพปลูกกาแฟ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ เช่น การเผยแพร่ในวารสาร จดสิทธิบัตร ฯลฯ และหน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

1. ทราบถึงกระบวนการในการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนป่าอู่น คนอึม อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
2. ทราบถึงปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลต่อการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนป่าอู่น คนอึม อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
3. ทราบถึงปัญหาและอุปสรรคต่อการรวมกลุ่มของวิสาหกิจชุมชนป่าอู่น คนอึม อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
4. ผลจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการรวมกลุ่มของธุรกิจชุมชน หรือ วิสาหกิจชุมชนอื่นๆ เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของแต่ละชุมชน

บทที่ 2

ทฤษฎีและกรอบแนวคิดของโครงการวิจัย

แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มและการรวมกลุ่ม

1. ความหมายกลุ่มและทัศนะเกี่ยวกับการรวมกลุ่ม

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (ม.ป.ป., น. 1, อ้างถึงใน โกวิท พวงงาม, 2553, น. 295- 296) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับกลุ่ม ว่าเป็นการรวมพลังของคนจำนวนหนึ่งเพื่อแก้ไขปัญหาที่ประสบอยู่หรือ ร่วมกันกระทำการสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (หรือหลายสิ่ง) เพื่อให้ได้รับประโยชน์ตามที่ตนและกลุ่มของตน) ประสงค์ การรวม (หรือร่วม) พลังนี้อาจมองได้ 2 นัย คือ

1.1 รวมพลังเพื่อต่อรองเรียกร้องขอรับความช่วยเหลือจากภายนอก

1.2 รวมพลังเพื่อต่อรองให้สามารถดำเนินการด้วยตนเองให้มากที่สุดเพื่อการแก้ไขปัญหาของตน ซึ่งตามหลักการของการพัฒนาแล้ว การรวมพลังที่เหมาะสมในการพัฒนาน่าจะอยู่ในรูปแบบหลัง มากกว่า เพราะสามารถจะนำไปสู่การพึ่งตนเองได้มากที่สุด การที่ได้มีประสบการณ์ด้วยตนเอง ย่อมจะทำให้เกิดการเรียนรู้ที่มากยิ่งขึ้น ทำให้สามารถแก้ไขปัญหาอื่นๆ ที่ผ่านเข้ามาได้ แม้ว่าปัญหานั้นจะมีความ ยากลำบากในการแก้ไขมากกว่าเดิมก็ตาม

โกวิท พวงงาม (2553, น. 297) ได้อธิบายสรุปให้เห็นว่า กลุ่ม คือ ลักษณะของการรวมตัวของ บุคคลในชุมชนที่มีปัญหาหรือความต้องการบางอย่างที่คล้ายคลึง เมื่อมารวมกลุ่มจึงได้มีการกำหนด เป้าหมาย และการดำเนินการบางอย่างร่วมกัน ซึ่งการมารวมกันนั้นทำให้เกิดพลังในการผลักดันหรือ ต่อรองเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ชุมชนเผชิญอยู่ให้หมดสิ้นไป

2. สาเหตุและปัจจัยในการรวมกลุ่ม

มนุษย์ย่อมอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม เช่น อยู่กันเป็นครอบครัวและชุมชนแต่ละคนในสังคมต่างก็ต้อง อยู่ร่วมกับคนอื่น จึงต้องมีความสามารถในการปรับตัว เพื่อความอยู่รอดของชีวิตที่อยู่ ร่วมกันในสังคม ดังนั้น แต่ละคนในกลุ่มย่อมมีบทบาทและหน้าที่ที่สัมพันธ์กัน และมีปัจจัยเงื่อนไขต่างๆ ให้คนเข้าร่วม กลุ่มเบญจา อ่อนท้วม (2531, น. 33-34) กล่าวว่า การที่บุคคลจะมาร่วมกันปฏิบัติงานให้เป็นไปอย่างราบรื่นและประสบผลสำเร็จนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับปัจจัยและองค์ประกอบหลายประการในการจะทำงาน ร่วมกัน เพราะการที่บุคคลมารวมกันเป็นกลุ่มและทำงานเป็นกลุ่ม ไม่ใช่เป็นเพียงแต่การนำบุคคล หลายๆ คนมารวมกันเท่านั้น การรวมกลุ่มที่มีลักษณะของการทำงานเป็นกลุ่มนั้น จำเป็นต้อง ประกอบด้วยปัจจัย 5 ประการดังนี้ คือ

1. การมีเป้าหมายร่วมกัน บุคคลที่มารวมกันนั้นจะต้องมีวัตถุประสงค์ในการมารวมกลุ่มกัน คือจะต้องมีการรับรู้และเข้าใจในเป้าหมายร่วมกันว่า การรวมกลุ่มกันครั้งนี้เพื่อจะทำงานอะไรไม่ใช่ต่างคนต่างมา บางคนยังไม่รู้ว่ากลุ่มนี้มีวัตถุประสงค์อะไรบางคนมาร่วมเพราะถูกบังคับให้มา จึงไม่มีเป้าหมายอะไร

2. การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ทุกคนมารวมกลุ่มเพื่อการทำงานครั้งนี้ จะต้องมียุทธศาสตร์และหน้าที่ในการดำเนินงานของกลุ่มในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง และเมื่อทุกคนทำตามบทบาทหน้าที่ของตนเองอย่างประสานกันย่อมจะนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จ

3. การติดต่อสื่อสารกันในกลุ่ม บุคคลที่มารวมกลุ่มกันเพื่อทำงานนั้น จะต้องมีการสื่อความหมายต่อกันและกัน เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน การสื่อความหมายที่ถูกต้องเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม

4. การร่วมมือประสานงานกันในกลุ่มทุกคนที่เข้าร่วมอยู่ในกลุ่มจำเป็นต้องมีการประสานงานกันเพื่อให้งานของกลุ่มสำเร็จ มิใช่การต่างคนต่างทำไปตามความพอใจและความต้องการของตนเอง งานที่ขาดการประสานงานย่อมทำให้เสียเวลา เสียงบประมาณ ทำให้งานล่าช้าและอาจไม่สำเร็จได้

5. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน เมื่อกลุ่มทำงานสำเร็จย่อมมีผลประโยชน์ตอบแทน ไม่ว่าจะเป็นเงินสิ่งของหรืออื่นใดก็ตาม ถ้าหากผลประโยชน์ที่ได้รับเป็นผลประโยชน์ที่ทุกคนได้รับร่วมกัน ย่อมเป็นปัจจัยทำให้สำเร็จโดยเร็ว

นอกจากนี้ กรมการพัฒนาชุมชน (2530, น. 100) ได้กล่าวไว้ว่า แรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้บุคคลเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มประกอบด้วย

1. ต้องการเป็นสมาชิกกลุ่มหรือกลุ่มเป็นจุดหมายในตัวเอง
2. ต้องการใช้กลุ่มเป็นเครื่องมือที่จะบรรลุถึงความต้องการภายนอกกลุ่ม
3. ต้องการจะเรียนรู้จากสมาชิกคนอื่นเพื่อพัฒนาตนเอง
 - เรียนรู้จากผู้อื่น
 - แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและความรู้
 - เข้าใจเหตุการณ์ของสังคมและโลกให้ดีขึ้น
4. ต้องการที่จะปฏิบัติงานร่วมกับคนอื่น เพื่อประดิษฐ์หรือสร้างสรรค์บางสิ่ง บางอย่าง
 - ร่วมกับคนอื่นในการตัดสินใจ
 - วางแผนการทำงานร่วมกันในสิ่งที่คนอื่นทำไม่ได้

นอกจากนี้ พิสมัย วิบูลย์สวัสดิ์ (2522) ยังได้กล่าวถึงสาเหตุในการเกิดกลุ่มว่า การรวมกลุ่มเกิดจากความใกล้ชิดของบุคคล เช่น การอาศัยในชุมชนเดียวกัน ความสนใจที่คล้ายคลึงกัน ตลอดจนความคล้ายคลึงในวิถีชีวิต จึงทำให้เกิดมีความสัมพันธ์ระหว่างกันและเมื่ออยู่ในวาระที่ต้องเผชิญกับความตึงเครียดร่วมกัน ก็จะเป็นแรงผลักดันให้บุคคลเกิดการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือระหว่างกัน

3.ประเภทของกลุ่ม

เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ (ม.ป.ป., น. 10) ได้จัดหมวดหมู่การจำแนกประเภทของ กลุ่มในงานส่งเสริมการเกษตร ได้ดังนี้

3.1 การจำแนกตามแนวคิดด้านการจัดองค์การ เป็นการจำแนกกลุ่มออกตาม วิธีการจัดตั้งและการบริหารจัดการกลุ่ม เป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ ดังนี้

3.1.1 กลุ่มที่เป็นทางการ เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นมาเพื่อวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจง กลุ่มประเภทนี้จะมีเป้าหมายวัตถุประสงค์ระเบียบแบบแผนที่แน่นอนมีกฎเกณฑ์แบ่งความรับผิดชอบกันเป็นส่วน มีติดต่อสื่อสารกันอย่างเป็นทางการ จำแนกออกเป็น 2 กลุ่มย่อย คือ

- กลุ่มที่มีการจดทะเบียนกับภาครัฐ เป็นกลุ่มที่มีกฎหมายกฎระเบียบรองรับ มีการจดทะเบียนกับภาครัฐ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณและการดำเนินการจากภาครัฐ ตัวอย่างของกลุ่มที่เป็นทางการ กลุ่มที่พบในชุมชนเกษตร เช่น กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตสหกรณ์ การเกษตรกลุ่มเกษตรกร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มออมทรัพย์กลุ่มกองทุนหมู่บ้าน เป็นต้น

- กลุ่มที่ไม่มีการจดทะเบียนกับภาครัฐ แต่มีเจ้าหน้าที่เข้าไป ดำเนินการจัดตั้งขึ้น มีโครงสร้างของกลุ่มแน่นอน เช่น กลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มเยาวชนเกษตร เป็นต้น

3.1.2 กลุ่มที่ไม่เป็นทางการ เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกตาม ธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกแต่ละคน ไม่มีกฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนหรือ ข้อบังคับที่ให้สมาชิกปฏิบัติตามการเกิดกลุ่มลักษณะนี้จะเป็นไปตามความพอใจของแต่ละคนซึ่งสมาชิก 10 อาจมีความสนใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกัน มีสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน โดยทั่วไปสมาชิกที่มารวมกลุ่มมักจะมีแนวความคิด ทัศนคติวิธีการปฏิบัติตลอดจนพฤติกรรมคล้าย ๆ กัน กลุ่มมักจะมีบรรทัดฐานซึ่งร่วมกันกำหนดขึ้นมาเองมาเป็นกลไก กำกับพฤติกรรมของสมาชิกแต่ละคน จำแนกเป็น 2 ประเภท คือ

- กลุ่มที่มีโครงสร้างของกลุ่มแน่นอน เป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการที่มี การกำหนดโครงสร้างของกลุ่ม โดยกำหนดตำแหน่งต่าง ๆ ในกลุ่มให้มีบทบาทการทำงาน ซึ่งได้แก่ ประธานกรรมการ สมาชิก กลุ่มประเภทนี้ที่พบในชุมชนเกษตร เช่น กลุ่มอาชีพทางการเกษตรต่าง ๆ เป็นต้น

- กลุ่มที่มีโครงสร้างของกลุ่มไม่ชัดเจน เป็นกลุ่มที่เกิดจากการรวมตัวของสมาชิกตามธรรมชาติมีจำนวนไม่มากนัก เพื่อตอบสนองความต้องการของสมาชิกแต่ละคน ซึ่งจะมารวมกันเมื่อมีความสนใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งร่วมกันหรือมีปัญหาเช่นเดียวกันเป็นการรวมกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอย่างไม่เป็นทางการ เช่น กลุ่มที่มีอาชีพเดียวกัน มักจะมาพบปะพูดคุยกันและแลกเปลี่ยนแนวทางแก้ปัญหาาร่วมกัน

3.2 การจำแนกตามพัฒนาการของกลุ่ม จากการศึกษาโครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการบริหารองค์กรชาวบ้านและเครือข่ายแบบบูรณาการของ เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ และคณะ (2551, อ้าง

ถึงใน เบญจมาศ อยู่ประเสริฐ, ม.ป.ป., น. 12) สามารถจำแนกกลุ่มที่พบในชุมชนที่ศึกษาตามพัฒนาการของกลุ่ม ออกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่

3.2.1 กลุ่มเตรียมการ สมาชิกที่สนใจจะมาร่วมกันอย่างไม่เป็นทางการมีการเตรียมการในเรื่องของการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลชุมชนการสร้างควมคุ้นเคยและไว้วางใจการวิเคราะห์ปัญหาชาวบ้านการกระตุ้นปลุกจิตสำนึกในการทำงานกลุ่มโดยทั่วไปในกลุ่มเตรียมการนั้น มักจะเป็นการพูดคุยกันของแกนนำในชุมชนที่สนใจในเรื่องต่างๆ ที่พัฒนาเพียงไม่กี่คนก่อนซึ่งมักจะเป็นการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการซึ่งในการพูดคุยกันนั้นอาจเริ่มต้นมาจากผู้นำในชุมชนหรือได้รับการกระตุ้นจากนักพัฒนา

3.2.2 กลุ่มก่อเกิด พัฒนามาจากกลุ่มเตรียมการ เป็นกลุ่มที่เพิ่งเริ่มรวมตัวกันอยู่หลวมๆ มีสมาชิกเพียงไม่กี่คน สมาชิกมีความจำเป็นที่จะต้องแก้ปัญหาด้วยตนเองเกี่ยวกับปัญหาของสมาชิกซึ่งเป็นปัญหาเดียวกัน เช่น ปัญหาการผลิตทางการเกษตร ปัญหาการตลาดสินค้าการเกษตร เป็นต้น สมาชิกจึงมารวมกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันตามประเด็นปัญหาและวิชาการที่ สนใจร่วมกัน ยังไม่มีโครงสร้างกลุ่มและการทำกิจกรรมร่วมกันอย่างชัดเจน

3.2.3 กลุ่มดำเนินการ เป็นกลุ่มที่รวมตัวกันทำกิจกรรมแล้วมีโครงสร้างกลุ่มชัดเจน กำลังอยู่ในช่วงของการทบทวนองค์ประกอบและบทบาทของคณะกรรมการ กฎกติากลุ่ม การจัดระบบการสื่อสารระหว่างผู้นำคณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกการกระจายผลประโยชน์แก่ สมาชิกและการขยายกิจกรรมกลุ่มไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ที่กลุ่มสามารถดำเนินการได้

3.3 กลุ่มเข้มแข็ง เป็นกลุ่มที่มีการจัดโครงสร้างของกลุ่มอย่างชัดเจนมีการตั้งคณะกรรมการกลุ่มและกำหนดบทบาทหน้าที่ในการดำเนินการ มีการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องมาเป็นเวลานาน

จากการนิยามความหมายและลักษณะของกลุ่มข้างต้น พอสรุปได้ว่า กลุ่ม หมายถึง การรวมพลังของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป กลุ่มแต่กลุ่มมีความหลากหลายตามวัตถุประสงค์หรือ เป้าหมายที่ทำให้เกิดการรวมตัวกัน และมีความสำคัญต่อการพัฒนาความรู้และอาชีพแก่สมาชิกกลุ่ม ประเภทต่างๆ โดยส่วนใหญ่จะเน้นการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันเพื่อสร้างผลประโยชน์ให้แก่สมาชิกกลุ่ม รวมถึงผลประโยชน์สาธารณะ โดยผู้ศึกษาเน้นศึกษากลุ่มเกษตรกรที่มีการจดทะเบียนกับภาครัฐ และเป็นกลุ่มที่มีพัฒนาการตั้งแต่เริ่มก่อตัวจนกลายเป็นกลุ่มที่มีความเข้มแข็งและสามารถพึ่งตนเองได้ รวมทั้งสามารถร่วมมือกับท้องถิ่น กลุ่มเกษตรกรถือว่าเป็นองค์การหรือสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาการเกษตรมากมีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อให้เกษตรกรแก้ไขปัญหที่ประสบอยู่ร่วมกัน 2) เพื่อพัฒนาการเกษตรในท้องถิ่นของตนเอง 3) เพื่อให้สมาชิกกลุ่มสามารถรับมือกับปัญหาต่างๆ และพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต 4) เพื่อสร้างอำนาจต่อรองเรียกร้องขอรับความช่วยเหลือ จากหน่วยงานภาครัฐในด้านการเรียนรู้องค์ความรู้ใหม่ ๆ และน ้ององค์ความรู้ที่ได้มาพัฒนากลุ่มของ 5) เพื่อทำหน้าที่รักษาไว้ซึ่งผลประโยชน์ของเกษตรกร 6) เพื่อเพิ่มรายได้แก่สมาชิกกลุ่ม ซึ่งเป็นการ รวมตัวกันด้วยความสมัคร

ใจ มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ และมีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการแก้ไขปัญหาจากการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมในเขตเมืองและการสร้างความยั่งยืนทางด้านอาชีพแก่กลุ่มเกษตรกร

กระบวนการ (Process) หมายถึงการดำเนินงานหรือทำงานอย่างต่อเนื่องเป็นลำดับ หรือความเปลี่ยนแปลงที่ดำเนินไปอย่างเป็นลำดับขั้นตอน โดยลักษณะความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอาจเปลี่ยนแปลงบ่อยเป็นค่อยไป (สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย, 2552)

พฤท อังคะนึ่งเดชา และวิทยา สุหฤทดำรง (2547 หน้า 163) ได้ให้ความหมายว่า กระบวนการ หมายถึง ชุดของกิจกรรมที่ถูกออกแบบไว้เพื่อที่จะผลิตให้กับลูกค้าหรือตลาด

ศุภรา จิตภักดีรัตน์ (2547 หน้า 20) ให้ความหมายว่า กระบวนการเป็นปัจจัยก่อให้เกิดคุณภาพของการเรียนรู้โดยตรงกระบวนการไม่ชัดเจน หรือได้รับการออกแบบไม่เหมาะสม จะก่อให้เกิดปัญหาคุณภาพต่างๆ ตามมา ในขณะที่กระบวนการที่มีคุณภาพ จะช่วยให้มีแนวทางปฏิบัติงาน มีการใช้เครื่องมือวัดประเมินผลเพื่อค้นหาโอกาสในการพัฒนาคุณภาพอย่างต่อเนื่องและแก้ปัญหาได้รวดเร็ว

สรุป กระบวนการเป็นแนวทางการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างมีขั้นตอน ซึ่งวางไว้อย่างเป็นลำดับตั้งแต่ต้นจนจบแล้วเสร็จตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ ขั้นตอนดังกล่าวช่วยให้การดำเนินการมีประสิทธิภาพนำไปสู่ความสำเร็จตามจุดประสงค์และเป้าหมายได้ โดยใช้เวลาและทรัพยากรน้อยที่สุด

แนวคิดและความหมายชุมชน

Community มีความหมายในภาษาไทยว่า “ชุมชน” ซึ่งบางครั้งช่วยให้เข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับ “การรวมตัวของคน” เท่านั้น ถ้าพิจารณาในภาษาอังกฤษคำว่า “com” มีความหมายลึกซึ้งซึ่งหมายถึง together คือ การ (เดินทาง) ร่วมกัน และจะเห็นว่ามีคำที่เกี่ยวข้องใกล้เคียงอีกหลายคำ (ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. 2546 : 35-36)

Communal = ของชุมชน , เพื่อชุมชน

Common = ร่วมเป็นสมาชิกอยู่ด้วย

Commune = ความรู้สึกผูกพันใกล้ชิด

จากคำในภาษาอังกฤษดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ความหมายของชุมชนนั้นไม่จำกัดแน่นอนตายตัว อาจพิจารณาได้หลายแง่มุม อาทิ ปรัชญากายภาพ สังคมวิทยา จิตวิทยา ในบางครั้งความหมายของชุมชนไม่ได้จำกัดอยู่กับความหมายที่ให้ความสำคัญกับอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์หรือบริเวณเล็กๆ ที่เรานึกถึงของหมู่บ้านเท่านั้น บางครั้งความหมายของชุมชนอาจมีทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม

“ชุมชน” เป็นคำที่มีการนำไปใช้กันอย่างกว้างขวางและใช้ในลักษณะแตกต่างกันไป จึงมีอาจกล่าวได้ว่า “ชุมชน” เป็นคำที่มีความหมายแน่นอนตายตัวเพียงประการเดียว ดังนั้น ถ้าเราปฏิเสธที่จะยึดติดกับความหมายแคบ ๆ ของสิ่งหนึ่งสิ่งใดแล้ว ก็ช่วยให้ทัศนะอันกว้างในการพิจารณาสิ่งต่างๆ ได้หลายแง่มุมมากขึ้นแต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาแนวคิดและความหมายของชุมชนในทัศนะของการ

พัฒนาชุมชน ควรจะศึกษาถึงความหมายที่เป็นรากฐานและเอื้อต่อการปฏิบัติงานร่วมกันสมาชิกของชุมชนต่อไปด้วย ชุมชน อาจมีความหมายเหมือนคำว่า “สังฆะ” คือ ชุมชน เป็นการรวมกันของบุคคลเพื่อประกอบกิจกรรมในสิ่งที่เป็นประโยชน์เพื่อให้มีชีวิตและหมู่คณะที่ดำรงเป็นชุมชนแห่งกัลยาณมิตรเพื่อการจัดการและคุ้มครองชีวิตที่ดีร่วมกัน และยังส่งผลไปสู่การพัฒนาหรือความเปลี่ยนแปลงที่ดี (พระธรรมปิฎก. 2539 :72)

อย่างไรก็ตามคำว่า “ชุมชน” อาจจะสรุปความหมายหรือคำจำกัดความในหลายกรณีและหลายความหมาย ดังนี้

พจนานุกรม Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English (1994 : 233) ให้ความหมายของชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่งมีความรู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกันมีศรัทธาความเชื่อเชื้อชาติ การงาน หรือมีความรู้สึกนึกคิด ความสนใจ ที่คล้ายคลึงกันมีการเกื้อกูลกัน เป็นอยู่ร่วมกับ Mark S. Homan (1994 : 82) ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง คนจำนวนหนึ่งที่อยู่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความเชื่อ ผลประโยชน์ กิจกรรม และมีคุณสมบัติอื่นที่คล้ายคลึงกัน คุณลักษณะเหล่านี้มีลักษณะเด่นเพียงพอที่จะทำให้สมาชิกนั้นตระหนักและเกื้อกูลกัน

ส่วนนักวิชาการและนักบริหารงานพัฒนาของไทย ได้ให้ความหมายของ “ชุมชน” ไว้อย่างหลากหลายเช่นเดียวกัน เช่น

ประเวศ วะสี (2540 : 33) ได้ให้ความหมายชุมชน หมายถึง ความเป็นชุมชนอาจหมายถึงการที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกันมีความเอื้ออาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ร่วมกัน

พระธรรมปิฎก (2539 :71–72) ได้ให้ความหมายของชุมชน หมายถึง ชุมชนแห่งกัลยาณมิตรคือการที่บุคคลมาอยู่ด้วยกันเริ่มตั้งแต่ผู้นำ พระศาสดาเป็นกัลยาณมิตร คือผู้ที่ช่วยเหลือหนุนผู้อื่นในการพัฒนาชีวิตได้ดี ให้เป็นชีวิตที่เจริญงอกงาม และผู้ที่มาอยู่ด้วย (พระภิกษุ) ก็มาช่วยกันเอื้ออาทร ต่อกัน ให้แต่ละบุคคลพัฒนาให้เข้าถึงชีวิตที่ดีงามขึ้น เมื่อแต่ละบุคคลได้รับประโยชน์จากสังฆะหรือชุมชน แต่ละบุคคลนั้นก็ต้องเป็นประกอบหรือส่วนร่วมที่ดี เพื่อช่วยให้เอื้อเพื่อเกื้อกูลต่อสังฆะหรือชุมชนด้วยเช่นกัน

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 14) กล่าวถึงชุมชน หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของการใช้ชีวิตร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึงระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชน มีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกันนอกจากนี้ยังมีการดำรงรักษาคุณค่า มรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา และมีการถ่ายทอดไปยังลูกหลานอีกด้วย

แนวคิดในการศึกษาชุมชน

ในระยะเวลาของการพัฒนาประเทศที่ผ่านมา ได้มีความพยายามในการศึกษาและพัฒนาส่วนต่างๆ ของประเทศในลักษณะของการกำหนดเขตพื้นที่ ชุมชน หมู่บ้าน เมือง ชนบทหรือแม้แต่ในเขตนิคมอุตสาหกรรมเป็นต้น แต่ความพยายามในการศึกษาและพัฒนาดังกล่าว ส่วนหนึ่งก็ประสบความสำเร็จ บางส่วนก็ล้มเหลว แต่ปัญหาในด้านอื่นๆ ก็เกิดขึ้นตามมาอีก เช่น ปัญหาความยากจน ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาอาชญากรรม ปัญหายาเสพติด ปัญหาโสเภณี เป็นต้น ซึ่งแสดงถึงว่าเราไม่สามารถรู้เท่าทันสภาพสังคมชุมชนที่หลากหลาย และมีสภาพที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วองค์ความรู้ที่ได้มาเป็นเพียงส่วนหนึ่งของความจริงทั้งหมด และยิ่งถ้าหากพิจารณาสังคมชุมชนอย่างลึกซึ้งแล้วจะพบว่า ทุกสังคมชุมชน ล้วนมีความเป็นพลวัต มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้น การเรียนรู้ การศึกษาชุมชน สังคม เพื่อให้รู้เท่าทันและทราบถึงสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง ย่อมเป็นประโยชน์และเป็นสิ่งจำเป็นต่อการพัฒนาอย่างยิ่ง การขาดความเข้าใจต่อความเปลี่ยนแปลง และการขาดแนวทางหรือแนวคิดในการศึกษาชุมชนก็เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่ทำให้นักพัฒนาขาด “เครื่องมือแนวทาง” ที่จะช่วยชี้ให้เห็นว่า จะศึกษาอะไร มีองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องอะไรบ้างสิ่งเหล่านี้มีความสัมพันธ์กันอย่างไรและผลกระทบต่อการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงอย่างไร เป็นต้น มิเช่นนั้น ผู้ที่ศึกษาชุมชนก็จะไม่รู้ว่าจะศึกษาชุมชนใดด้านใดบ้างไม่รู้ว่าจะเก็บข้อมูลอย่างไร รวมทั้งไม่สามารถเข้าใจระบบความสัมพันธ์และกลไกของชุมชนที่ช่วยอธิบายการดำรงอยู่และการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ชยันต์ วรรณะภูทิ (2536 : 34 – 36) กล่าวถึงกรอบคิดในการศึกษาชุมชน และการเปลี่ยนแปลงว่าต้องมีความเข้าใจในด้านต่างๆ คือ ความคิดพื้นฐานในการศึกษาชุมชน คือการมีกรอบในการศึกษาเพื่อความรู้เท่าทันสภาพชุมชนที่มีเปลี่ยนแปลง มีความเข้าใจในฐานะและความหมายของชุมชนหมู่บ้าน มีข้อพิจารณาในการศึกษาชุมชน และการศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งกรอบแนวคิดเหล่านี้เป็นหลักการพื้นฐานเป็นเครื่องมือและข้อสังเกตทางทฤษฎี ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญและเป็นเครื่องมือส่วนหนึ่งในการศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม โดยนักสังคมศาสตร์ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องอาศัยกรอบคิดทางทฤษฎี ซึ่งมัก จะแบ่งออกเป็น 2 แนวใหญ่ คือ กรอบคิดทางทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ และกรอบแนวคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมือง นอกจากนี้ยังต้องอาศัยปัจจัยและเงื่อนไขอื่น ๆ อีกในการศึกษาชุมชน คือมีความคิดพื้นฐานว่า ปรากฏการณ์ทางสังคมมีความสลับซับซ้อน หลากหลายและปรากฏการณ์ สังคมที่หลากหลายนี้ เป็นปรากฏการณ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีลักษณะเคลื่อนไหวและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

การศึกษาชุมชน และการมองปรากฏการณ์ทางสังคม ก็คือการมองข้อมูลชุดหนึ่งที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบเวลาและสถานที่ที่บุคคลผู้นั้นสนใจ โดยอาศัยแนวความคิด ทฤษฎี เป็นเครื่องมือแนวทางในการ

มองหาข้อมูล เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่มีความหมายและสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมนั้นได้ ดังนั้น การศึกษาชุมชนหรือปรากฏการณ์และการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เพื่อต้องการที่จะอธิบายกระบวนการ เงื่อนไข กลไกในการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งนักวิชาการได้พยายามพัฒนาวิธีการศึกษาขึ้นมาศึกษาเพิ่มเติม นอกจากแนวความคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลง นักวิชาการโดยเฉพาะนักมานุษยวิทยา ได้กำหนดหลักการเบื้องต้นขึ้น ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมไว้ 4 ประการ ดังที่ ชัยนัต วรรณะภูติ (2536 : 23 – 27) ได้สรุปว่า

ประการที่หนึ่ง ถือว่าปรากฏการณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมมี 2 ระดับ คือปรากฏการณ์ที่อยู่ในระดับผิวหน้า ซึ่งเป็นสิ่งสังเกตเห็นพรรณนาหรือจำแนกปรากฏการณ์เหล่านี้ ให้เห็นเป็นหมวดหมู่อย่างมีความหมายได้ โดยหลักการแล้วการพรรณนาปรากฏอย่างละเอียดจะช่วยให้เข้าใจสภาพการดำรงอยู่และกระบวนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ตลอดจนความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ ยิ่งอธิบายมากเท่าใดก็ยิ่งทำให้เข้าใจปรากฏการณ์มากขึ้นเท่านั้น ในลักษณะที่สอง ปรากฏการณ์ที่อยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์ผิวหน้า คือ การพยายามที่จะศึกษาปรากฏการณ์ ค้นหาสาเหตุที่อยู่เบื้องหลังหรือที่ลึกลงไป เป็นการมองหาสาเหตุไม่ว่าจะเป็นทางด้านชีวภาพหรือทางสังคมวัฒนธรรม เพื่อเข้าใจปรากฏการณ์เบื้องหลัง เพื่อหาความสัมพันธ์ของสิ่งต่างในเชิงเหตุผลหรือที่มีความเชื่อมโยงเกี่ยวพันทางประวัติศาสตร์เบื้องหลังที่มาเป็นต้นซึ่งเป็นการศึกษาหาความเป็นจริงทางสังคมในทุกด้าน

ประการที่สอง นักวิชาการมองปรากฏการณ์ทางสังคมว่า เป็นปรากฏการณ์ที่มีความสลับซับซ้อนมีมิติ ด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมืองที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกันโดยการมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างสัมพันธ์กับปรากฏการณ์อื่น หรือเป็นการมองอย่างองค์รวมรอบด้านสัมพันธ์กันทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง เป็นการมองเพื่อทราบและเข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างปรากฏการณ์นั้นกับปรากฏการณ์อื่นๆ ว่ามีอยู่อย่างไร

ประการที่สาม โดยเหตุที่ความหมายของปรากฏการณ์ในสังคมหนึ่งถูกกำหนดขึ้น และเข้าใจความหมายรู้กันในกลุ่มคนซึ่งอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน ดังนั้น นักมานุษยวิทยาจึงต้องตั้งคำถามว่า ความจริงที่เห็นเป็นความจริงของใคร ความเป็นจริงในสายตาของคนในสังคมที่ถูกศึกษาย่อมจะแตกต่างไปจากความเป็นจริงในสายตาของผู้ศึกษา ดังนั้น การยอมรับความเป็นจริงทางสังคมถูกสร้างและกำหนดโดยคนในสังคม การแสวงหาความเป็นจริงและความหมายของสังคมย่อมจะต้องอาศัยกฎเกณฑ์หรือรหัสของคนในสังคมนั้นเป็นเครื่องตัดสินและช่วยอธิบาย ทั้งนี้เพราะผู้ศึกษาชุมชนนักวิจัยย่อมมีฐานะทางชนชั้นที่แตกต่างออกไป และเป็นคนนอกจากสังคมอื่นที่มีบรรทัดฐานแตกต่างกัน ซึ่งถ้าหากไม่ระวังแล้วผู้ศึกษามักจะใช้เกณฑ์ของตนเป็นเครื่องตัดสินหรืออธิบายปรากฏการณ์นั้นและยอมทำให้การศึกษาแบบนี้ไม่สามารถสะท้อนความเป็นจริงของสังคมนั้นได้ ดังนั้นจึงต้องมีการการศึกษาชุมชนในลักษณะของการมีส่วนร่วมมากขึ้น

ประการที่สี่ การศึกษาการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรม ต้องอาศัยการเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมหนึ่งๆ ว่าแตกต่างหรือเหมือนกันอย่างไร มิติของการเปรียบเทียบย่อมจะช่วยให้ผู้ศึกษาสามารถหาข้อสรุปเชิงสากลเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นได้ โดยการเปรียบเทียบสังคมมากกว่าหนึ่งแห่ง การเปรียบเทียบ ข้อเหมือนหรือข้อแตกต่าง และการศึกษาโดยการให้รายละเอียดเกี่ยวกับ บริบท หรือเงื่อนไขของสังคมนั้น จะช่วยให้เข้าใจปรากฏการณ์นั้นอย่างชัดเจนมากขึ้น

นอกจากนี้ ชัยนัต วรรณะภูติ (2536 : 37) ยังเสนอกรอบคิดเพื่อทำความเข้าใจชุมชนในมิติต่างๆ เช่น

1. ความสัมพันธ์ของสังคมหมู่บ้านที่เชื่อมโยงกับระบบการเมืองการปกครอง
2. ลักษณะของระบบเศรษฐกิจของสังคมหมู่บ้านที่กำลังถูกผนวกเข้ากับระบบตลาดและระบบทุนนิยม
3. ลักษณะโครงสร้างทางสังคม โครงสร้างอำนาจ องค์กรชาวบ้านที่เป็นลักษณะเฉพาะของสังคมหมู่บ้าน
4. ลักษณะของวัฒนธรรม ความคิด และจิตสำนึกของสมาชิกชุมชน

จากหลักการดังกล่าว การศึกษาชุมชนจะต้องมีความละเอียดรอบคอบ มิใช่เพียงแค่การไปรวบรวมข้อมูลในชุมชน เพื่อจะพรรณนาว่าชุมชนมีประชากรจำนวนเท่าใด ประกอบอาชีพอะไร มีประเพณีวัฒนธรรมอย่างไร มีปัญหาอะไรในการดำเนินชีวิต และมีระดับการพัฒนาอย่างไร ซึ่งเป็นเหมือนการบรรยายให้เห็นองค์ประกอบด้านต่างๆ ในลักษณะเป็นภาพนิ่งเท่านั้น

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 202) ได้เสนอหลักการวิเคราะห์และศึกษาชุมชนที่มีแนวทางเพื่อเป็นเครื่องมือช่วยในการวิเคราะห์ คือ

1. ต้องมีมิติทางด้านประวัติศาสตร์ กล่าวคือมองดูตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ว่ามีอะไรเปลี่ยนแปลงคลี่คลายมาได้อย่างไร และอะไรเป็นปัจจัยกำหนดการเปลี่ยนแปลง
2. การวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้าง คือการวิเคราะห์ที่อยู่บนพื้นฐานความเข้าใจที่ว่าเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น มิได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่หากเกิดขึ้นอย่างมีระบบ ระเบียบโครงสร้างที่แน่นอน มีองค์ประกอบย่อยของเหตุการณ์นั้น มีกลไก และเงื่อนไขที่สืบทอดเหตุการณ์นั้น
3. วิเคราะห์/สำรวจปัญหา ความสามารถ และศักยภาพทั้งหมดในการแก้ไขปัญหา
4. เครือข่าย กลไกเงื่อนไขที่เสริมสร้างสืบทอดหรือทำลายเหตุการณ์นั้นๆ

นอกจากนี้ แนวคิดการศึกษาและการพัฒนาชุมชนในอดีต มีความเชื่อเบื้องต้นว่า จำเป็นที่องค์กรพัฒนาจากภายนอก จะต้องนำทรัพยากรทุกชนิด นับตั้งแต่เงินทุน วิธีการทำงาน ความรู้วิธีการจัดองค์กรหรือแม้แต่คุณค่าหรือจิตสำนึกในการพัฒนาเข้าสู่ชุมชน แต่ในความเป็นจริงประชาชนในชุมชนนั้นมิได้ว่างเปล่าอย่างที่เรา หรือนักพัฒนาคิด (กาญจนา แก้วเทพ , 2538 : 13) ในกลุ่ม

ประชาชนหรือชุมชนมีทรัพยากรส่วนหนึ่งที่ดำรงอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเป็นศักยภาพพลั้งสร้างสรรค์ ภูมิธรรม ภูมิปัญญา วิธีการจัดองค์กร บุคลากร แม้แต่แนวคิดในการพัฒนาตนเอง และชุมชนให้ดีขึ้น การขาดเพียงทุนทรัพย์นั้นมิได้หมายความว่า ชุมชนจะขาดเสียทุกอย่าง การจกเงินทุนนั้น มิได้หมายถึงการจกปัญญา จกใจ หรืออับจนไปเสียทุกอย่าง ดังนั้น การศึกษาชุมชน จึงเป็นการศึกษาในส่วนที่ขาดหายไปร่วมกัน ไม่ละทิ้งของเก่า ไม่มัวเมาสิ่งใหม่ เพื่อพัฒนาสิ่งที่ร่วมกันจากความเป็นจริงที่มีอยู่ จึงมีการปรับเปลี่ยนหลักการทำงาน แนวความคิดในการศึกษาและพัฒนาชุมชน จากบนลงล่าง มาเป็นจากล่างขึ้นบน (Bottom – up Approach) พร้อมทั้งได้มีการเปลี่ยนยุทธศาสตร์การพัฒนา จากการนำความรู้ภายนอกเข้าไปแทนที่ความรู้ภายในชุมชน (Strategies of Substitution) มาเป็นการพยายามประสานความรู้ทั้งจากภายนอกและภายในเข้าด้วยกัน เพื่อให้เป็นประโยชน์สูงสุดแก่ชุมชน โดยที่องค์กรพัฒนาและองค์กรชาวบ้านจะมีบทบาทร่วมมือประสานกันบนพื้นฐานความเท่าเทียมกันไม่มีใครเหนือใคร ไม่มีใครนำใคร

จากหลักการและแนวความคิดดังกล่าว จึงเป็นที่มาของการศึกษาชุมชนในแนวต่างๆ เช่น แนวเศรษฐศาสตร์การเมือง แนววัฒนธรรมชุมชน รวมถึงแนวความคิดของการพัฒนาที่ยั่งยืน ที่แต่ละแนวคิด ก็อาศัยกรอบแนวคิดดังกล่าวเป็นข้อสมมติฐาน หรือเป็นหลักการเบื้องต้นในการประยุกต์เพื่อศึกษาชุมชน

มิติ / ประเด็นของการศึกษาชุมชน

ในการศึกษาชุมชนนั้น ได้มีสำนักคิดต่างๆ หลายสำนัก เช่น สำนักโครงสร้างและหน้าที่ สำนักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม และสำนักวัฒนธรรมนิเวศวิทยา เป็นต้น ได้มีมุมมอง/ประเด็นในการศึกษาชุมชนหรือสังคม เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์นั้น จำเป็นต้องมีฐานในการมอง การวิเคราะห์ ซึ่งอาจจะมีหลากหลายประเด็น แต่โดยรวมแล้ว มักจะมีองค์ประกอบหลัก 3 ส่วน ซึ่งอาจเรียกชื่อต่างกันไป ถ้าเป็นการวิเคราะห์เชิงโครงสร้างและหน้าที่นักคิด เช่น Radcliffe–Brown (1958. อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ 2536: 8) จะมองว่าสังคมและชุมชนมีองค์ประกอบที่สำคัญในการวิเคราะห์ คือ

1. โครงสร้างสังคม (Social Structure) หรือส่วนประกอบต่างๆ และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนประกอบนั้นๆ อาจจะเป็นระบบเครือญาติหรือโครงสร้างสังคมรูปแบบอื่นๆ

2. สภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ (Ecology) ซึ่งสังคมจะต้องปรับให้เข้ากันได้ มีการใช้ทรัพยากรจากระบบนิเวศเพื่อยังชีพ

3. กลไกหรือวัฒนธรรม (Culture) ซึ่งทำให้มนุษย์ในสังคมนั้นสามารถอยู่ด้วยกันได้ นักมานุษยวิทยาสำนักโครงสร้างหน้าที่นั้น ได้ให้ความสำคัญกับองค์ประกอบทางด้านโครงสร้างมากกว่าองค์ประกอบอีก 2 ส่วน ในขณะที่นักวิชาการในสาขามานุษยวิทยาวัฒนธรรม จากสำนักแพร่กระจายวัฒนธรรม จะให้ความสำคัญแก่วัฒนธรรมและต่อมาเห็นว่า ระบบนิเวศวิทยาและการที่มนุษย์ปรับตัว

ให้เข้ากับสภาพแวดล้อม เป็นสิ่งสำคัญสภาพนิเวศจะเป็นตัวกำหนดว่าสังคมมนุษย์จะปรับตัวและมีพัฒนาการไปสู่สังคมวัฒนธรรมรูปแบบต่างๆ เช่น สังคมวัฒนธรรมชาวเขา สังคมวัฒนธรรมชาวนา เป็นที่ยอมรับว่าความคิดเรื่องวัฒนธรรมนิเวศเป็นความคิดที่ริเริ่มโดย Julian -Steward (1995)

Julian Steward (อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ. 2540 : 34) ได้อธิบายแนวคิดแบบนิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการปรับตัวของสังคมภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมและมองว่า วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือจะช่วยให้มนุษย์สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีการผลิตกับพฤติกรรมของมนุษย์

สำหรับกลุ่มวัฒนธรรมวัตถุนิยมโดย Marx (อ้างถึงใน อมรา พงศาพิชญ์ 2536 : 9) ได้แยกองค์ประกอบออกเป็น 3 ส่วน คือ

1. โครงสร้างสังคม คือ ระบบชนชั้น ซึ่งจะแบ่งคนออกเป็นระดับและมีความเหลื่อมล้ำระหว่างระดับต่างๆ

2. ระบบนิเวศและการใช้ทรัพยากรจากระบบนิเวศ คือ การผลิตทางเศรษฐกิจ

3. อุดมการณ์ หรือ Ideology ซึ่งนักวิชาการกลุ่มอื่นเรียกว่า วัฒนธรรม คือ สิ่งที่สังคมทุกสังคมมีสิ่งที่มีความสำคัญมากที่สุด สำหรับนักวิชาการกลุ่มวัฒนธรรมวัตถุนิยมก็คือ วิธีการผลิต และวัฒนธรรมจะสอดคล้องกับวิธีการผลิตในแต่ละสังคม ถึงแม้ว่านักวิชาการจะให้ความสำคัญต่อองค์ประกอบที่ต่างกันแต่มีความเห็นสอดคล้องกันว่าในการศึกษาชุมชนและสังคม องค์ประกอบที่สำคัญอาจแยกออกได้เป็น 3 หมวด คือ

หมวดแรก ว่าด้วยองค์ประกอบของสังคมหรือโครงสร้างสังคม

หมวดสอง ว่าด้วยทรัพยากรและการใช้ทรัพยากรในสังคม

หมวดสาม วัฒนธรรมหรืออุดมการณ์ซึ่งอาจอยู่ในลักษณะของรูปธรรม เช่น ศิลปะและสิ่งประดิษฐ์อื่นๆ หรือในลักษณะนามธรรม เช่น ความเชื่อและระบบคิด ซึ่งในการศึกษาชุมชนแต่ละองค์ประกอบ ย่อมมีความหมายต่อปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น เพื่อช่วยอธิบายปรากฏการณ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

อคิน รพีพัฒนา (2536 : 56) กล่าวถึงการศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน ว่าต้องศึกษาในมิติของโครงสร้างและหน้าที่ โครงสร้าง คือ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบส่วนต่างๆ ของสังคมโดยเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของชุมชน และความแน่นแฟ้นในการรวมตัวของสังคมชุมชน (Social Integration) และหน้าที่ (Function) ที่เน้นความสัมพันธ์ในเชิงหน้าที่ทางสังคม

ชยันต์ วรรณะภูติ (2536 : 35) มีมุมมองในการศึกษาชุมชนโดยมองถึงประเด็นในการ ศึกษาว่าสามารถศึกษาได้สองวิธี คือ ศึกษาด้วยวิธีการเชิงปริมาณ และศึกษาด้วยวิธีการเชิงคุณภาพ ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงเปรียบเทียบกับการวิจัยในทางสังคมศาสตร์

วิธีการแรก เป็นการศึกษา สำนวน เพื่อทำความเข้าใจกับองค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ สังคม ประชากร สุขภาพอนามัย วัฒนธรรม ประเพณี รวมทั้งระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน โดยอาศัย

การสำรวจที่มีแบบสำรวจ – สอบถาม เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลเชิงปริมาณและนำมาสรุปเป็นข้อมูลชุมชน (Village Profile)

วิธีการที่สอง เป็นการศึกษาคุณภาพนั้น มิใช่เป็นการศึกษาเพื่อพรรณนาคุณลักษณะและสภาพของชุมชนโดยใช้ตัวอักษรแทนตัวเลขเชิงปริมาณ แต่เป็นการศึกษาวิวัฒนาการความเคลื่อนไหวความสัมพันธ์ ตลอดจนความขัดแย้งในหมู่บ้าน โดยดูถึงระบบความสัมพันธ์ทางสังคมรูปแบบการใช้ทรัพยากร โครงสร้างอำนาจในชุมชน ผู้นำ องค์กรชาวบ้าน ภูมิปัญญาชาวบ้าน และปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหมู่บ้านกับระบบเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่อยู่ภายนอก เพื่อที่ว่าปัจจัยเหล่านี้มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน และช่วยอธิบายการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นโดยหลักเล็งการใช้วิธีการสำรวจเพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงปริมาณแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องการได้ข้อมูลที่เป็นภาพรวมด้านต่างๆของชุมชน ตลอดจนความคิดเห็นของชาวบ้าน ที่เป็นการช่วยอธิบายปรากฏการณ์สังคมในระดับจุลภาค ได้ข้อมูลในเชิงลึก ซึ่งครอบคลุมมิติของเวลา มิติทางสังคม และสะท้อนให้เห็นความเคลื่อนไหวและความสัมพันธ์ในระดับชุมชนหรือเครือข่ายที่ใหญ่ขึ้นไป

มิติ / ประเด็นในการศึกษาชุมชนเหล่านี้ ช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจโครงสร้างทางสังคมของชุมชนและความสัมพันธ์ของชุมชนในลักษณะต่างๆได้ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การศึกษาชุมชนได้บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้

ความหมายการศึกษาชุมชน

คำว่า“การศึกษาชุมชน”มีนักวิชาการและนักบริหารงานพัฒนาให้ความหมายไว้หลายประการ โดยได้มุ่งเน้นถึงการเข้าไปศึกษา เพื่อทำความเข้าใจสภาพต่างๆ ของชุมชน ทั้งทางด้านกายภาพ สังคม วัฒนธรรม ประเพณี เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆ ทั้งนี้เพื่อวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนที่แตกต่างกันไป

ชยันต์ วรรณะภูติ (2536 : 35) กล่าวถึงการศึกษาชุมชนว่า เป็นการศึกษาและอธิบายอย่างเป็นระบบว่า ชุมชนนั้นมีสภาพโดยรวมเป็นอย่างไร มีเงื่อนไขทางด้านสิ่งแวดล้อม รูปแบบการผลิตหรือการทำมาหากิน มีรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในชุมชนอย่างไร มีการจัดระเบียบสังคมอย่างไร โครงสร้างอำนาจในชุมชนเป็นอย่างไร องค์กรชาวบ้านมีอย่างไร มีปัจจัยหรือมีอิทธิพลจากชุมชนภายนอกมาเกี่ยวข้องอย่างไร ชุมชนมีองค์ความรู้ที่ได้สะสมมาอย่างไร มีวิธีการ มีศักยภาพอย่างไรในการแก้ปัญหา และมีปัจจัยอะไรที่มีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและรูปแบบของความสัมพันธ์ ข้อมูลเหล่านี้ถ้าสามารถเก็บรวบรวมได้ ก็จะสามารถซึ่งความเข้าใจใน การเปลี่ยนแปลง และปัญหาที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลง

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540 : 4) ได้กล่าวไว้ในเอกสาร “การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา” ว่า หมายถึง การที่นักพัฒนาซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนหรือผู้มีอาชีพอื่นเข้าไปเรียนรู้เรื่องราวของชุมชนใด

ชุมชนหนึ่ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า ชุมชนมีองค์ประกอบใดบ้าง มีโครงสร้างมีคุณลักษณะทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมือง การเรียนรู้อย่างไรมีสถานการณ์ใดเกิดขึ้นในชุมชนบ้าง มีประวัติความเป็นมาอย่างไร คนในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างไร มีความคิดเห็นต่อเรื่องที่เกี่ยวข้องกับตัวเขาอย่างไร มีปัญหาความเดือดร้อนอย่างไร มีความต้องการที่จะแก้ไขปรับปรุงหรือไม่ มีศักยภาพในชุมชนอะไรบ้าง เช่น ผู้นำกลุ่มหรือการรวมตัวที่เข้มแข็ง เป็นต้น และได้สรุปถึงการศึกษาชุมชนที่มีประสิทธิภาพว่า ต้องนำมาซึ่งความรู้เรื่องพื้นที่สถานการณ์และสภาพของสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนกับความเข้าใจเรื่องของคนในชุมชนว่า เขามีแบบแผนในการดำเนินชีวิตและการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ อย่างไร เพื่อให้สามารถระบุปัญหา และกลุ่มผู้ได้รับผลกระทบจากปัญหานั้นได้อย่างถูกต้อง รวมทั้งประเมินศักยภาพต่างๆ ของชุมชนได้ อันจะนำมาซึ่งการกำหนดโครงการกิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหา โดยทั้งที่ชุมชนเสนอเองและจากการวิเคราะห์ของผู้ศึกษา

ธนพรรณ ธาณี (2540 : 34) กล่าวถึง ความหมายของการศึกษาชุมชนใน“การศึกษาชุมชน”ว่า หมายถึง กระบวนการที่จะทำให้นักพัฒนาสามารถวิเคราะห์ชุมชนในงานพัฒนาได้ ซึ่งการศึกษาชุมชนจะมีความหมายตรงกันนั้น นักพัฒนาจะต้องยอมรับในแง่ที่ชุมชนแต่ละชุมชนมีความแตกต่างในด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมือง เพื่อให้เข้าใจลักษณะของแต่ละชุมชนอย่างแท้จริง

มงคล พนมมิตร และชาติชาย รัตนศิริ (2540 : 21) กล่าวถึง การศึกษาชุมชน ว่าหมายถึงการที่นักพัฒนา ซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนได้เข้าไปทำความรู้จักและทำความเข้าใจชุมชนก่อนที่จะลงมือทำงานร่วมกับชุมชนนั้นๆ ซึ่งถือเป็นหัวใจในการเริ่มต้นของงานพัฒนาทุกๆ ด้าน เพราะถ้าไม่รู้จักไม่เข้าใจชุมชนอย่างเพียงพอ เป้าหมายและทิศทางการทำงานของเราจะไม่สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน

การศึกษาชุมชนมีวัตถุประสงค์เพื่อนำมาซึ่งความรู้ ความเข้าใจ ความสามารถในการกำหนดปัญหาการประเมินศักยภาพในด้านต่างๆ ของชุมชน อันจะนำมาซึ่งโครงการและกิจกรรมเพื่อการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหา ด้วยความร่วมมือจากทั้งผู้ศึกษาและตัวชุมชนเอง

ธนพรรณ ธาณี (2540 : 34 – 35) กล่าวถึง วัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนไว้ ดังนี้

1. การศึกษาชุมชนเพื่อหาข้อเท็จจริงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน คือ เป็นการหาความรู้ใหม่หรือเป็นการเพิ่มเติมความรู้ให้มากยิ่งขึ้น การหาข้อเท็จจริงอาจจะเป็นข้อเท็จจริงในลักษณะกว้างทั่วไป หรือลึกซึ้งมีการวิเคราะห์สิ่งต่างๆ อย่างละเอียดก็ได้ ตามวัตถุประสงค์ของผู้ศึกษา

2. การศึกษาชุมชนเพื่อทดสอบความรู้เดิม ให้มีความน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้น เป็นการทดสอบความรู้ต่างๆ เพื่อยืนยันและเป็นการทำให้ความรู้เดิมนั้นน่าเชื่อถือมากยิ่งขึ้นเป็นเรื่องของการที่จะสร้างแนวความคิดและทฤษฎีใหม่ขึ้น

3. การศึกษาชุมชนเพื่อนำข้อเท็จจริงไปใช้ประโยชน์ในงานพัฒนา ซึ่งนับว่ามีประโยชน์และสำคัญต่องานพัฒนาอย่างมาก เพราะจะได้นำไปวางแผนและนำไปปฏิบัติในงานพัฒนา ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาชุมชน

อรพินท์ สฟโชคชัย (2537 : 27) กล่าวถึงวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนว่า เพื่อเข้าใจชุมชนหรือหมู่บ้านที่จะพัฒนาความเข้าใจนี้จะเป็นประโยชน์ในการดำเนินการประชุม (ระดมความคิด) เพื่อช่วยงานการพัฒนาหมู่บ้าน และเพื่อศึกษากลุ่มบุคคลต่างๆ ในชุมชนหรือหมู่บ้าน

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540 : 6) กล่าวถึงการศึกษาชุมชนว่า สามารถแบ่งออกเป็นประเภทต่างๆ ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา คือ

1. การศึกษาชุมชนโดยนักพัฒนาซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนนั้นๆ โดยตรง ทำการศึกษาชุมชนเพื่อให้เข้าใจและเห็นลู่ทางในการกระตุ้น ส่งเสริมให้คนหรือกลุ่มในชุมชน ริเริ่มกิจกรรมต่างๆ เพื่อแก้ไขปัญหาของตน ซึ่งนักพัฒนา ต้องเป็นทั้งผู้กำหนดประเด็นศึกษา ผู้รวบรวมข้อมูล ผู้วิเคราะห์ และผู้ใช้ประโยชน์จากผลการวิเคราะห์ด้วยตนเอง งานศึกษาชุมชนนี้ นักพัฒนาจะขอให้ผู้อื่นทำแทนมิได้ นักพัฒนาจะต้องมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชนเสมอ

2. การศึกษาชุมชนที่หน่วยงานต้นสังกัดของนักพัฒนามอบหมายให้นักพัฒนา ทำการรวบรวมหรือสำรวจข้อมูลในชุมชน เพื่อนำไปใช้วางแผนซึ่งนักพัฒนาเป็นเพียงผู้เก็บข้อมูลตามประเด็นและ / หรือแบบสำรวจข้อมูลที่คนอื่นสร้างขึ้นมาก่อน ส่วนผลการวิเคราะห์ผลและใช้ประโยชน์จากผลการวิเคราะห์มักจะเป็นเจ้าหน้าที่ข้อมูลหรือเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการวางแผน หรือจัดทำข้อมูลพื้นฐานของหน่วยงาน

นอกจากนี้ จิตติ มงคลชัยอรัญญา ยังกล่าวถึงความแตกต่างของการศึกษาชุมชนทั้งสองนี้ว่า การศึกษาชุมชนข้อแรกนั้น ข้อมูลต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับนักพัฒนาในการทำงานในพื้นที่นั้นอาจจะไม่ครอบคลุมทุกด้าน เพราะมีขีดจำกัดเรื่องเวลา ปริมาณภารกิจ ตลอดจนขีดความสามารถของนักพัฒนา ในเรื่องเกี่ยวกับคนที่เป็กลุ่มเป้าหมาย พื้นฐานความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์เดิม อุดมการณ์และแนวคิดที่มีต่อชุมชน เป็นต้น แต่การศึกษาชุมชนแบบนี้ จะได้ข้อมูลเชิงคุณภาพที่ทำให้เข้าใจชุมชนดีขึ้น เป็นความร่วมมือของทั้งสองฝ่าย ส่วนการศึกษาชุมชนประเภทที่สอง ข้อมูลจากการกำหนดของหน่วยงานต้นสังกัดนั้น มักเป็นข้อมูลเชิงปริมาณทำให้รู้ปัญหาชุมชนในภาพรวมแต่ขาดความลึกซึ้ง การศึกษาชุมชนแบบแรกเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงต่อการทำงานพัฒนาในพื้นที่หรือที่เรียกว่าในระดับจุลภาค การที่นักพัฒนาสามารถเข้าใจเรื่องต่างๆ ของชุมชนได้เป็นอย่างดีย่อมมีผลต่อการทำงานพัฒนา เหมือนคำกล่าวของนักพัฒนาที่มีประสบการณ์ในการพัฒนาที่ว่า “หากศึกษาชุมชนได้ดีก็เท่ากับว่างานพัฒนาสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง” ส่วนแบบที่สองเป็นการมองในระดับมหภาค ในภาพรวมของการพัฒนา

เทคนิคการศึกษาชุมชน

เทคนิคในการศึกษาชุมชนมีหลายชนิด เทคนิคส่วนใหญ่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในงานพัฒนาการเกษตรและ / หรืองานพัฒนาชุมชนชนบท เทคนิคบางชนิดเป็นวิธีการที่ให้โอกาสประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์และค้นหาปัญหา เพื่อสร้างเป้าหมายในการพัฒนาเทคนิควิธีศึกษาชุมชนต่างๆได้มีการปรับปรุงเพื่อใช้ในการศึกษา เก็บรวบรวมข้อมูลและสามารถนำมาประยุกต์เพื่อให้เกิดการพัฒนาได้มากขึ้น ในหัวข้อนี้จะกล่าวถึงเทคนิคต่างๆ ได้แก่

1. การประเมินสถานะชนบทอย่างรวดเร็ว (Rapid Rural Appraisal – RRA)
2. การประเมินสถานะชนบทอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal – PRA)
3. การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR)
4. การศึกษาวิเคราะห์ระบบชนบท (Rural System Analysis – RSA)
5. การวิเคราะห์ระบบนิเวศเกษตร (Agro – ecosystem Analysis – AA)
6. การวิเคราะห์ชุมชนด้วยความละเอียดอ่อน (Soft System Analysis – SSA)
7. เทคนิค A – I – C (Appreciation Influence Control)
8. กระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning process–SLP)

การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research–PAR)

เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยประชาชนมีส่วนร่วม(PAR) เป็นยุทธวิธีที่จะช่วยให้ประชาชนสามารถรวมตัวกันขึ้นมาในรูปขององค์กรประชาชนและสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมีความเข้มแข็งทั้งโครงสร้างและการดำเนินงานโดยอาศัยเงื่อนไขของการเพิ่มขีดความสามารถของประชาชนด้วยระบบข้อมูลทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของข้อมูล เพราะข้อมูลจะช่วยให้ประชาชนสามารถวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และทำการพัฒนาต่อไปได้ ประชาชนจะเกิดความสามารถในการวิเคราะห์ระบบข้อมูลได้ ต้องอาศัยการฝึกฝนประชาชนให้ทำวิจัยเป็น โดยการสร้างทีมงานวิจัยท้องถิ่นหรือนักวิจัยท้องถิ่นขึ้นมา (ธนพรรณ ธาณี. 2540 : 56)

เทคนิคPAR มีความคล้ายกับเทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)ในเชิงมานุษยวิทยา ซึ่งนักวิจัยต้องเข้าอาศัยอยู่ในชุมชน มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆในชุมชนและเน้นการศึกษาชุมชนโดยมองคนในฐานะสมาชิกชุมชน พฤติกรรมของคนจะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง เป็นต้น เน้นการสังเกต การสัมภาษณ์ รวมถึงการใช้ชีวิตในชุมชนเพื่อได้ข้อมูลเฉพาะเรื่องอย่างลึกซึ้ง มีการประยุกต์ความรู้ทางมานุษยวิทยาามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา (อมรา พงศาพิชญ์. 2536 : 10)

หัวใจของการกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม คือ การจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วมของประชาชน เพราะฉะนั้น การจัดการชุมชนและการมีส่วนร่วม จะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการที่ต้องทำ

ควบคู่กันไปโดยมีเป้าหมายอยู่ที่การส่งเสริมให้บุคลากร และทรัพยากรที่มีอยู่ภายในชุมชนมาใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาให้ได้มากที่สุด ในรูปของการรวมตัวเป็นองค์กรโดยมีนักวิจัยภายนอกชุมชนทำหน้าที่เป็นนักจัดองค์กร ช่วยอบรมความรู้และทักษะของการทำวิจัยให้แก่ชุมชน และระดมในการครอบงำความคิด และการตัดสินใจของชุมชนและส่งเสริมให้ชาวบ้านเป็นผู้มีบทบาทในทุกขั้นตอนของกระบวนการ PAR โดยการช่วยประสานงาน การให้ความรู้ทางวิชาการ และเทคนิคต่างๆ เป็นต้น

ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สุชาติ ทวีสิทธิ์ (อ้างถึงใน ธนพรรณ ธาณี. 2540 : 57 – 65) ได้อธิบายเกี่ยวกับขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า มี 5 ขั้นตอนซึ่งเป็นขั้นตอนที่ผสมผสานแนวคิดของการจัดการชุมชน และการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกัน (Community organization VS Problem base learning) คือ

1. ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre – Research Phase) มีขั้นตอน ได้แก่
 - 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
 - 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
 - 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
 - 1.4 การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน
2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase)
 - 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
 - 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
 - 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข
 - 2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล
 - 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน
3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase)
 - 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
 - 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
 - 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
 - 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
 - 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล
4. ระยะนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase)
 - 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร

4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติอาสาสมัคร

5. ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

การติดตามและประเมินผลโครงการนับว่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในกระบวนการปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนั้น ควรมีการจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมาโดยการฝึกอบรมความรู้เทคนิคในการติดตามและประเมินผลโครงการอย่างง่ายจากเจ้าหน้าที่ ก่อนที่จะปฏิบัติงาน ทีมงานติดตามประเมินผลจะต้องติดตามการทำงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ ว่าเป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่ บรรลุวัตถุประสงค์มากน้อยเพียงใด และทีมงานติดตามและประเมินผลจะต้องรวบรวมข้อมูลและผลการประเมินเสนอต่อที่ประชุมหมู่บ้านรับทราบและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อให้ชาวบ้านจะได้เห็นผลงานที่เกิดจากความพยายามร่วมกันของทุกฝ่ายในการช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชน

การศึกษาวิเคราะห์ระบบชนบท (Rural System Analysis – RSA)

RSA เป็นอีกเทคนิคที่พัฒนามาจาก RRA และได้มีการปรับปรุงเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลบางประการเพื่อให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น และการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด คือการเปลี่ยนกรอบในการวิเคราะห์ เพื่อให้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ของโครงการ SFPP ที่เน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกรรายย่อยโดยเฉพาะ (จิตติ มงคลชัยอรัญญา. 2540 : 28)

RSA เป็นทั้ง “การวิจัย” (หาความรู้ใหม่) และ “การศึกษา” (เรียนรู้สิ่งที่มีอยู่) ซึ่งเน้นระดับหมู่บ้านและครัวเรือนเท่านั้น ใช้วิธีการเก็บข้อมูลของ RRA เป็นหลักและเสริมด้วยการเก็บข้อมูลวิธีอื่นๆ เพื่อให้ได้ภาพของชุมชนทั้งทางด้านการเกษตร เศรษฐกิจและสังคมที่สมบูรณ์พอที่จะนำไปใช้ในการสร้างกิจกรรมการพัฒนาในชุมชน ได้เพราะ RSA ถูกกำหนดไว้ให้เป็นขั้นตอนแรกในการทำงานพัฒนาเกษตรกรรายย่อยในชุมชน ซึ่งจะต้องตามด้วยกิจกรรมพัฒนาอื่น เช่น การกระตุ้นให้เกิดกลุ่ม การให้การศึกษาแก่กลุ่ม การเสริมสร้างขีดความสามารถในการบริหารจัดการกลุ่ม การเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆ เข้าด้วยกัน และเชื่อมโยงกับแหล่งทรัพยากรหรือสถาบันพัฒนาภายนอกชุมชน

วัตถุประสงค์ของการทำเทคนิค RSA คือ เพื่อให้ นักพัฒนาในสนามที่ทำการศึกษาร่วมกันได้เข้าใจสภาพของชุมชนโดยทั่วไปและรู้จักกับเกษตรกรรายย่อย (Small Farmers – SF) ว่าเป็นใครมีวิถีชีวิตเป็นอย่างไรประสบปัญหาใดบ้าง มีผู้ใดสนใจที่จะปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตนเองหรือไม่และมีช่องทางในการพัฒนา SF เหล่านั้นอย่างไรได้บ้าง

กรอบสำหรับการวิเคราะห์ (Analytical หรือ Conceptual Framework) จึงถูกพัฒนา ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์เป็นกรอบในการวิเคราะห์ข้อมูลระดับชุมชนจะเน้นถึงความสัมพันธ์ของคนในแต่ละกลุ่มฐานะกับทรัพยากรทั้งเป็นธรรมชาติและที่มนุษย์สร้างขึ้น อาทิระบบชลประทาน บ่อน้ำ โรงเรียน วัด ฯลฯ นอกจากนี้ คำว่า “ทรัพยากร” ยังหมายรวมถึง กลุ่มผู้นำภูมิ

ปัญญาชาวบ้านในสาขาต่างๆ ด้วย เพราะสามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ และการได้มา การเข้าถึง การมีโอกาสควบคุมทรัพยากรต่างๆ นั้น เกิดจากพื้นฐานปัจจัยทางด้านสังคมประเภทใดเกิดโดยความร่วมมือ (Competition) การแข่งขัน (Competition) หรือความขัดแย้ง (Conflict)

บันทร อ่อนดำ (ม.ป.พ. : 3) ได้ให้นิยาม เทคนิค RSA ว่า เป็นการวิเคราะห์ระบบชนบทที่พยายามจะได้มาซึ่งภาพที่สมบูรณ์กว่าเกี่ยวกับระบบชนบท โดยการสำรวจชุมชนหมู่บ้านและเกษตรกรเป้าหมาย ผลการวิเคราะห์ระบบชนบท จึงได้แก่ภาพที่สมบูรณ์กว่าเกี่ยวกับชุมชนหมู่บ้าน และตัวเกษตรกรเป้าหมาย ส่วนการวิเคราะห์ข้อมูลอยู่ที่ชุมชนหมู่บ้านและตัวเกษตรกรเป้าหมาย โดยเริ่มจากระดับชุมชน จากนั้นจึงไปสู่ระดับครอบครัว เทคนิค RSA 3 ประการ ได้แก่

- 1) ผังกิจกรรม
- 2) โครงสร้างครอบครัว
- 3) ปฏิทินแรงงาน

วิธีการของเทคนิค RSA

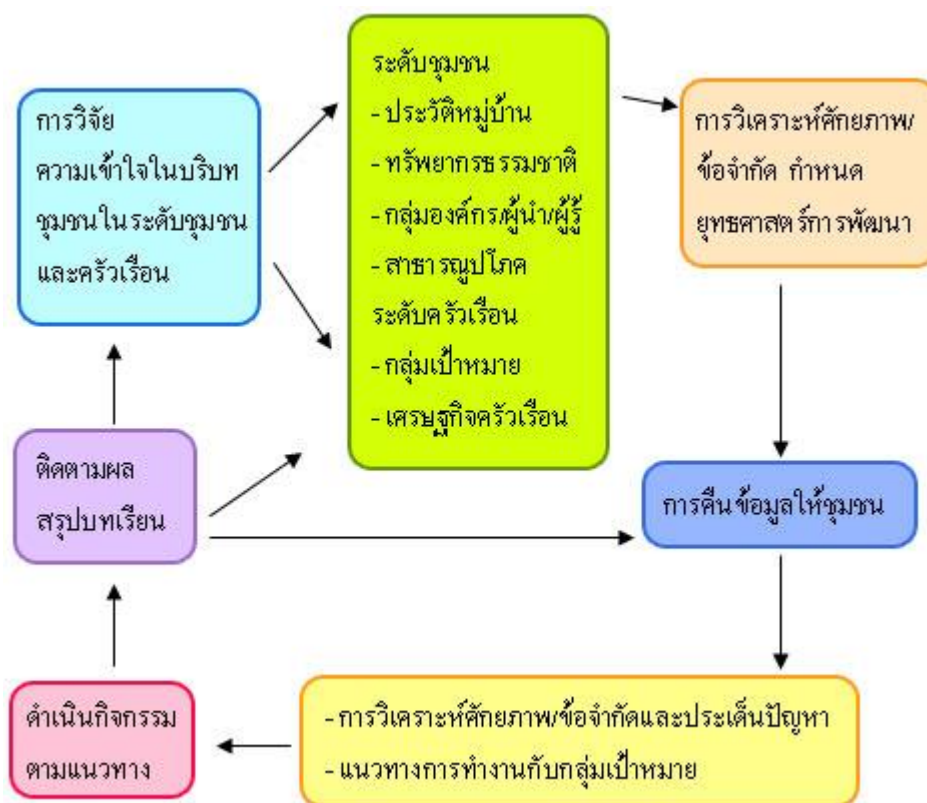
1. การสร้างทีมงานโดยการรวมตัวของบุคลากรที่มีในระดับอำเภอมาเป็นทีมงานในการศึกษาวิเคราะห์

2. การใช้ประโยชน์จากข้อมูลทุติยภูมิ เช่น กชช.2ค จปฐ. มาเป็นข้อมูลในการศึกษา
3. การศึกษาจากข้อมูลปฐมภูมิ ในระดับต่างๆ โดยเริ่มจากครัวเรือนเพื่อการวางแผน
4. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการใช้ประโยชน์จากแผนที่ และตารางวิเคราะห์
5. การกำหนดระยะเวลาในการศึกษาข้อมูลเป็นระยะเวลาสั้นๆ และศึกษาเพียงครั้งเดียว

มงคล พนมมิตร และ ชาดิชา รัตนศิริ (2540 : 22) กล่าวถึงกระบวนการและขั้นตอนของการวิเคราะห์ระบบชนบทไว้ คือ

1) ทบทวนทำความเข้าใจกรอบแนวคิด วัตถุประสงค์ ตลอดจนประเด็นที่จะศึกษาตามกระบวนการและเทคนิคการวิเคราะห์ชนบท

- 2) นำเอาข้อมูลมือสองมาศึกษาและสอบถามข้อมูลเพิ่มเติม
- 3) ตรวจสอบและนำข้อมูลที่ได้ข้อมูลมือสองไปบันทึกตามกรอบการศึกษาที่กำหนด
- 4) พบปะผู้นำ ผู้อาวุโส และการสัมภาษณ์พูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ
- 5) จัดประชุมแบบเป็นทางการกับชาวบ้านเพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชน
- 6) จัดทำแผนที่
- 7) เก็บข้อมูลรายครัวเรือน
- 8) นำข้อมูลทั้งระดับชุมชนและครัวเรือนมารวบรวมวิเคราะห์โดยมีขั้นตอนดังนี้

รูปที่ 2.1 วิธีการของเทคนิค RSA

แผนที่ความคิด (Mind Mapping)

แผนที่ความคิดเป็นวิธีการช่วยบันทึกความคิดเพื่อให้เห็นภาพความคิดที่หลากหลายในมุมมองที่กว้างและชัดเจนกว่าการบันทึกที่เราคุ้นเคย โดยยังไม่จัดระเบียบความคิดใดๆ ทั้งสิ้น เป็นวิธีการสอดคล้องกับโครงสร้างการคิดของมนุษย์โดยเลียนแบบ การทำงานของเซลล์สมอง ที่บางช่วงสมองจะกระโดดออกนอกทางขณะกำลังคิดถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างลุ่มลึก

การประชุมหรือการระดมความคิดเห็นแบบมีส่วนร่วมนั้นพบว่า การประชุมที่มีการถกเถียงกัน และการนำเสนอความคิดที่หลากหลายที่หลากหลาย มักมีปัญหาต่างๆ เช่น การจำเรื่องราวการพูดคนละเรื่องเดียวกัน หรือประเด็นที่ใกล้เคียงกัน การอภิปรายต่างๆ ที่จะขาดความเกี่ยวข้องหรือต่อเนื่องจนไม่สามารถปะติดปะต่อข้อมูลต่างๆ ในการเชื่อมโยงเข้าด้วยกันหรือแม้แต่การมองภาพรวมของข้อมูลต่างๆ ที่ได้นำเสนอในที่ประชุมอย่างชัดเจน ดังนั้นการระดมสมองอย่างได้ผลก็คือการปล่อยให้บุคคลได้แสดงความคิดเห็นและนำเสนอความคิดดังกล่าวต่อที่ประชุมในขณะเดียวกัน ก็ทำการจดบันทึกข้อคิดในการประชุมเหล่านั้นด้วยแผนที่ทางความคิด เพื่อให้บุคคลสามารถเห็นรวมของข้อมูลต่างๆ ที่นำเสนอในที่ประชุมและยังสามารถเสริมต่อประเด็นในการอภิปรายได้อย่างเหมาะสมชัดเจน

การทำแผนที่ความคิด

1. เริ่มกึ่งกลางกระดาด อาจวาดเป็นรูปหัวใจหรือสัญลักษณ์อื่นๆ เช่น ดาว บ้าน ถุงเงิน ฯลฯ
2. จากกลางภาพวาดเส้นหลักออกไปรอบภาพโดยเน้นน้ำหนักเส้นที่โคนเส้น ดังกล่าวให้หนักกว่าส่วนปลายคล้ายกิ่งต้นไม้
3. เขียนข้อความที่เป็นความคิดหลักที่โคนเส้นติดกับกลางภาพ การเขียนข้อความสั้นๆ ในประเด็นที่เราต้องการ (Key Word) ไว้กลางกระดาดแผ่นใหญ่ที่ไม่มีเส้นบรรทัดซึ่งวางไว้ในแนวนอน แล้วลากเส้นสิ่งที่สัมพันธ์กับประเด็นปากกาหลากหลายสีออกไป
4. เขียนข้อความที่เป็นรายละเอียดลงไปบนเส้นที่แตกแขนงของเส้นหลัก คล้ายก้านไม้ที่งอกจากกิ่งต้นไม้ออกไปเรื่อยๆ จนกว่าจะสิ้นสุดการระดมความคิดตัวอย่างการสรุปสถานการณ์ของชุมชน การเขียนข้อมูลนั้นต้องคำนึงถึง
 - 4.1 ประโยคสั้นๆ ที่มีคำหลักมีใจความสำคัญ (Key Words)
 - 4.2 ประเด็นย่อยจากประเด็นหลักให้ใช้ปากกาเมจิกปลายแหลมลากเส้นจากประเด็นหลักโดยให้เส้นเล็กแทนประเด็นย่อยแต่ละประเด็น โดยเขียนอักษรบนเส้นย่อยนั้นๆ
5. ผู้บันทึกอาจวาดรูปภาพเป็นสัญลักษณ์แทนข้อความต่างๆ ก็ได้ หรืออาจใช้ปากกาสีที่แตกต่างกันตามประเด็นหลัก ประเด็นย่อย และประเด็นเสริม อันจะช่วยเพิ่มสีสันให้กับข้อมูลและดูน่าสนใจมากขึ้น จดจำได้ง่ายและนาน
6. ในกรณีจัดความสำคัญของประเด็นหลักต่างๆ หรือมีข้อตกลงกันในที่ประชุมโดยการนับคะแนน ผู้ดำเนินการสามารถแจกกระดาดสติ๊กเกอร์สีให้แก่ผู้เข้าร่วมประชุมเพื่อติดในประเด็นที่ต้องมีการตัดสินใจ

ประโยชน์ของแผนที่ทางความคิดในการระดมการมีส่วนร่วม

1. ช่วยในการเก็บบันทึกข้อมูลหรือเรื่องราวที่ตนนำเสนอต่อที่ประชุมลงบนเอกสารอย่างชัดเจน
2. ช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมเห็นการบันทึกข้อมูล หรือเรื่องราวที่ตนนำเสนอที่ประชุมลงบนเอกสารอย่างชัดเจน
3. ช่วยให้ผู้เข้าร่วมประชุมจดจำเรื่องราวต่างๆ ในการประชุมได้ง่ายและนานขึ้นตลอดจนสอดคล้องกับวิธีการเรียนรู้ของบุคคลที่ชอบภาพสีสันต่างๆ
4. ช่วยให้ผู้ฟังการนำเสนอผลงานสามารถเห็นภาพรวมและปะติดปะต่อรายละเอียดต่างๆ เข้าด้วยกันง่ายขึ้น

เทคนิค A – I – C (Appreciation Influence Control)

เทคนิค AIC เป็นเทคนิคที่พัฒนามาจากแนวคิดของสถาบันเอกชนชื่อ Organization for Development : an International Institute (ODII) ตั้งขึ้นโดย ทูริต ซาโต้ และวิลเลียมอี สมิธ (Ms. Turid Sato and Dr. William E. Smith) กระบวนการนี้ได้นำมาทดลองและเผยแพร่ในประเทศไทย โดยสถาบัน (ODDI) ร่วมกับสถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI) และสมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA)

จากการศึกษาได้พบว่า กระบวนการเทคนิค AIC เป็นกระบวนการที่มีศักยภาพในการสร้างพลังและกระตุ้นการยอมรับของชาวบ้านให้ร่วมพัฒนาชุมชนและยังมีศักยภาพที่จะขยายผลได้ เทคนิค AIC ที่นำมาประยุกต์ใช้สำหรับการประชุมระดมความคิดในการพัฒนาหมู่บ้าน คือ เทคนิคการระดมความคิดที่ให้ความสำคัญต่อความคิดและการมีส่วนร่วมของสมาชิกในชุมชน บนพื้นฐานแห่งความเสมอภาคเป็นกระบวนการที่นำเอาคนเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา (อรพินท์ สฟโชคชัย, 2537 : 13)

กระบวนการเทคนิค AIC เป็นเทคนิคที่ง่าย และสามารถนำมาประยุกต์ให้เหมาะสำหรับการวางแผนพัฒนาหมู่บ้านและการกำหนดแผนปฏิบัติ และยังสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการระดมความคิดเห็นและขั้นตอนที่จะรวมความคิดและความต้องการไว้ในแผนได้ เพราะในส่วนรายละเอียดของเทคนิค AIC มีเทคนิควิธีการประชุมระดมความคิดที่เปิดโอกาสให้ผู้ร่วมระดมความคิดได้มีส่วนร่วมอย่างเป็นประชาธิปไตย มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งทำให้เข้าใจถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้อง และศักยภาพของผู้ที่ระดมความคิดทุกคน (ธนพรรณ ธาณี, 2540 : 91) เทคนิค AIC เป็นวิธีการที่รวมพลังปัญญาและพลังสร้างสรรค์ของแต่ละคนเข้ามาเป็นพลังในการพัฒนา ซึ่งมีขั้นตอน 3 ขั้นตอน ดังนี้ (อรพินท์ สฟโชคชัย, 2537 : 13)

1. ขั้นตอนการสร้างความรู้ (Appreciation หรือ A) เป็นขั้นตอนการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ขั้นตอนนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุมทุกคนแสดงข้อคิดเห็นรับฟัง และหาข้อสรุปร่วมกันอย่างเป็นประชาธิปไตย โดยใช้การวาดรูปเป็นสื่อในการแสดงข้อคิดเห็นแบ่งเป็น 2 ช่วงคือ

1.1) การวิเคราะห์สถานการณ์ของหมู่บ้านในปัจจุบัน (A)

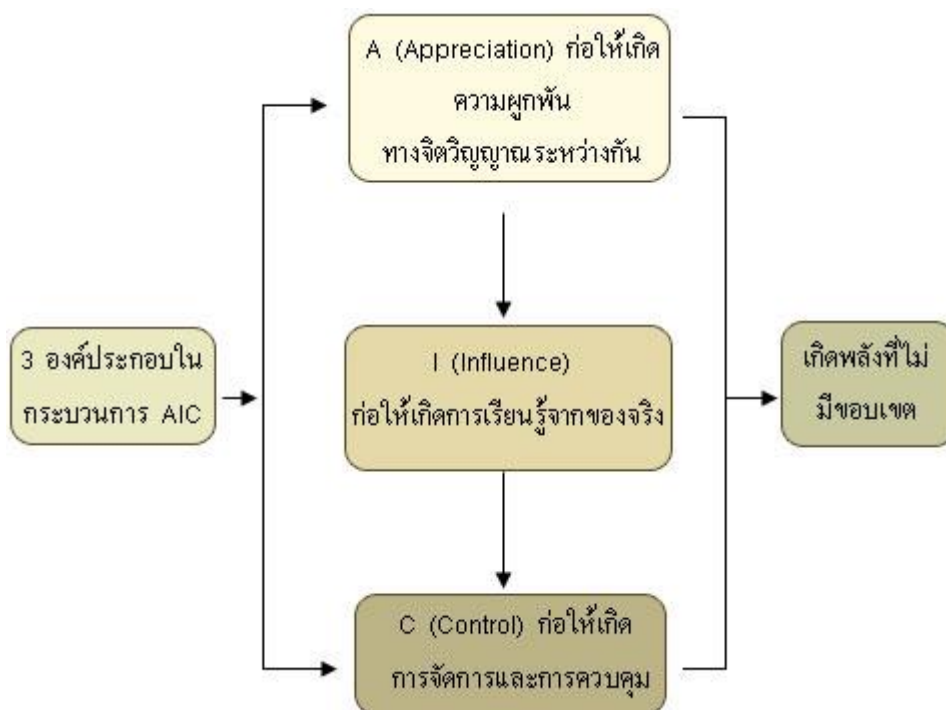
1.2) การกำหนดอนาคตของหมู่บ้านว่าต้องการให้เกิดการพัฒนาในทิศทางใด (A2)

2. ขั้นตอนการสร้างแนวทางการพัฒนา (Influence หรือ I) คือ ขั้นตอนการหาวิธีการที่จะทำให้เกิดการพัฒนาหมู่บ้านตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ในช่วง (A2) และเป็นช่วงการหามาตรการหรือวิธีการในการพัฒนา และการค้นหาเหตุผลเพื่อนำมาจัดลำดับความสำคัญตามความเห็นของกลุ่มผู้เข้าร่วมประชุมแบ่งออกเป็น 2 ช่วงคือ

2.1) การคิดโครงการที่จะให้บรรลุวัตถุประสงค์

2.2) การจัดลำดับความสำคัญของโครงการ โดยแยกออกเป็น 3 ประเภท คือ กิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านทำเอง กิจกรรมหรือโครงการที่ชาวบ้านทำเองบางส่วนและขอความช่วยเหลือจากแหล่งทุนภายนอก และกิจกรรมหรือโครงการที่สามารถขอทุนอุดหนุนจากภาครัฐโดยผ่านตำบล

3. ขั้นตอนการสร้างแนวปฏิบัติ (Control หรือ C) คือ การนำเอาโครงการหรือกิจกรรมต่างๆ มาสู่การปฏิบัติและจัดกลุ่มผู้ดำเนินงาน ซึ่งจะรับผิดชอบต่อโครงการหรือกิจกรรมขั้นตอนนี้ โดยแบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ 1) การแบ่งกลุ่มรับผิดชอบ 2) การตกลงในรายละเอียดในการดำเนินงาน ดังภาพประกอบ 17

รูปที่ 2.2 แสดงถึงกระบวนการเทคนิค AIC

การสนทนากลุ่ม (Focus group)

การสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการศึกษาชุมชนอีกวิธีหนึ่งที่ประหยัดเงินและเวลา แต่จะต้องมีการวางแผนเตรียมการอย่างเหมาะสม และเรื่องที่สนทนากลุ่มนั้นเป็นเรื่องที่กลุ่มให้ความสนใจด้วยการสนทนากลุ่ม จึงเป็นการนั่งสนทนากันระหว่างผู้ให้สัมภาษณ์เป็นกลุ่มตามปกติประมาณ 6 – 12 คนแต่ในบางกรณีอาจมีข้อยกเว้นให้มีได้ประมาณ 4 – 5 คน ในระหว่างการสนทนาจะมีผู้ดำเนินการสนทนา

เป็นผู้คอยจุดประเด็นการสนทนา เพื่อเป็นการชักจูงใจให้บุคคลกลุ่มนี้ได้แสดงความคิดเห็นต่อประเด็นหรือแนวทางในการสนทนาให้ได้กว้างขวางลึกซึ้งและละเอียดที่สุดเท่าที่จะทำได้และต้องสร้างบรรยากาศที่เป็นกันเองด้วย เพื่อให้ได้ข้อมูลในลักษณะที่มีเนื้อหาสาระหรือเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพ

องค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่ม

1. บุคลากรที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1) ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้ที่พูดและฟังภาษาท้องถิ่นได้ เป็นผู้มีบุคลิกดี สุภาพ อ่อนน้อมและมีมนุษยสัมพันธ์ดี ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องเป็นผู้รู้ความต้องการและวัตถุประสงค์ของการศึกษาชุมชนในแต่ละครั้งเป็นอย่างดีด้วย

2) ผู้จดบันทึกการสนทนา (Note – taker) ผู้จดบันทึกการสนทนาจะต้องรู้วิธีว่าทำอย่างไรจึงจะจดบันทึกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะจะต้องจดบันทึกบรรยากาศที่เกิดขึ้นในระหว่างการสนทนาด้วย

3) ผู้ช่วย (Assistant) ผู้ช่วยจะเป็นผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือทั่วไปในขั้นเตรียมการ การจัดสนทนากลุ่ม เช่น เตรียมสถานที่ จัดสถานที่ บันทึกเสียง เป็นต้น

2. แนวทางในการสนทนากลุ่ม ควรต้องจัดแนวทางในการสนทนากลุ่มและการจัดลำดับหัวข้อในการสนทนาในทางปฏิบัติอาจยืดหยุ่นได้จากบรรยากาศในการสนทนาที่เกิดขึ้นซึ่งผู้ดำเนินการสนทนาอาจจะได้ประเด็นซึ่งไม่ได้คาดคิดเอาไว้ก่อนจากผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาสามารถชักต่อได้

3. อุปกรณ์สนาม อุปกรณ์สนามที่ควรเตรียม ได้แก่ เครื่องบันทึกเสียง เทปเปล่า ดินสอ แบตเตอรี่แห้ง สมุดบันทึก เป็นต้น

4. แบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม ควรเตรียมแบบฟอร์มสำหรับคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มไว้ด้วย

5. ส่งเสริมสร้างบรรยากาศ ควรจัดเตรียมสิ่งของสำหรับส่งเสริมสร้างบรรยากาศ เช่น เครื่องดื่ม ของขบเคี้ยว บุหรี่ เป็นต้น ซึ่งจะช่วยเสริมสร้างบรรยากาศความเป็นกันเองระหว่างผู้มีส่วนร่วมในการสนทนาได้รวดเร็วยิ่งขึ้น

6. ของสมนาคุณแก่ผู้ที่ร่วมสนทนา เพื่อเป็นการตอบแทนผู้เข้าร่วมสนทนาแม้จะเป็นสิ่งเล็กน้อย แต่ในทางจิตวิทยาแล้ว เป็นสิ่งสำคัญมากสำหรับการแสดงออกซึ่งความมีน้ำใจของผู้ที่ทำการสนทนา

7. สถานที่และระยะเวลา อาจจะเป็นบ้าน ศาลาวัด ใต้ร่มไม้ ที่มีอากาศถ่ายเทสะดวกห่างไกลจากความพลุกพล่าน เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสนทนาได้มีสมาธิในเรื่องต่างๆที่กำลังสนทนากัน ส่วนระยะเวลาในการสนทนาโดยทั่วไปไม่ควรเกิน 2 ชั่วโมงต่อ 1 กลุ่ม

ข้อดีของการจัดสนทนากลุ่ม

1. เนื่องจากผู้ที่ศึกษาชุมชนเป็นผู้ดำเนินการสนทนากลุ่ม ดังนั้นการที่ผู้ร่วมสนทนาเข้าใจผิดต่อประเด็นที่สนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาก็สามารถแก้ไขได้ทันที เพราะเป็นผู้ที่รู้ถึงความต้องการและวัตถุประสงค์ของการศึกษาในเรื่องนั้นๆ เป็นอย่างดี
2. ในการจัดสนทนากลุ่ม ผู้เข้าร่วมสนทนาจะมีลักษณะความเป็นอยู่ใกล้เคียงกัน จึงไม่ค่อยรู้สึกขัดใจหรือมีความอึดอัด
3. ลักษณะการสนทนากลุ่ม เป็นการเปิดโอกาสให้มีการโต้ตอบกัน ทำให้ผู้ทำการศึกษามีวิเคราะห้ประเมินปัญหาต่างๆ ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น หากประเด็นต่างๆ ยังไม่ชัดเจนเพียงพอ ก็สามารถซักถามต่อเพื่อหาคำอธิบายได้
4. บรรยากาศในการสนทนากลุ่ม จะลดความกลัวว่าความคิดเห็นของแต่ละคนจะเป็นเป้าหมายในการถูกบันทึกเอาไว้ ทั้งนี้เพราะเป็นการแสดงความคิดเห็นในลักษณะกลุ่มมากกว่า

ข้อจำกัดของการสนทนากลุ่ม

1. การจัดสนทนากลุ่มทุกครั้งต้องระวังมิให้เกิดการผูกขาดการสนทนาขึ้นโดยบุคคลใดในกลุ่ม และไปครอบงำผู้ร่วมสนทนาคนอื่นๆ โดยที่ผู้ดำเนินการสนทนาจะต้องมีเทคนิคหรือวิธีในการที่จะให้ความสำคัญกับผู้ร่วมสนทนาให้เท่าๆ กันทุกคน
2. พฤติกรรมหรือความคิดเห็นบางอย่าง ซึ่งเป็นส่วนที่ไม่ยอมรับของชุมชนอาจจะไม่ได้รับการเปิดเผยในการจัดสนทนากลุ่ม ถ้าหากไม่สัมภาษณ์ตัวต่อตัวจะได้รับการเปิดเผยมากกว่าผู้ที่ทำการสนทนากลุ่มจะต้องคำนึงถึงบุคลากรและกำลังงบประมาณที่มีอยู่ประกอบด้วย เช่น สามารถพูดภาษาท้องถิ่นได้ เป็นต้น

การศึกษาแบบผสมผสาน

การศึกษาแบบผสมผสาน คือ การนำเอาเทคนิควิธีการต่างๆ ในการศึกษา วิเคราะห์ชุมชนมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาชุมชน โดยเริ่มต้นที่การเข้าสนามหรือลงสู่ชุมชนจากนั้นใช้การสังเกตทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมการสัมภาษณ์พูดคุยอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ การใช้ข้อมูลเอกสารมือสองในการศึกษาหาประวัติของชุมชนการสนทนากลุ่มเพื่อระดมความคิดร่วมกับชุมชน การจดบันทึกต่างๆ ในระหว่างการศึกษาชุมชน เทคนิค วิธีการแบบผสมผสานเหล่านี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยได้รับทราบข้อมูล ข้อเท็จจริงของชุมชนได้มาก ในมุมมองที่หลากหลาย

กาญจนา แก้วเทพ (2538 : 30) กล่าวถึงประสบการณ์และประมวลวิธีการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชนในลักษณะแบบผสมผสาน ดังนี้

1. การสัมภาษณ์ทั้งแบบมีโครงสร้าง (มีแบบสอบถาม) และไม่มีโครงสร้าง

2. การสนทนาพูดคุยทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ
3. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมและการสังเกตอย่างไม่มีส่วนร่วม
4. การจดบันทึกประจำวัน
5. การทำกรณีศึกษาเหตุการณ์หรือธรรมเนียมประเพณีอันใดอันหนึ่ง
6. การเข้าร่วมประชุมกับชาวบ้านในงานพัฒนา หรืองานพิธีต่างๆ หรืองานการผลิต
7. การสัมภาษณ์เจาะลึก Key information
8. การอ่านเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง
9. การศึกษาอัตชีวประวัติของผู้นำ
10. การทำกรณีศึกษา ครอบครัว หรือเครือญาติ

สรุป เทคนิคและเครื่องมือการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม อันได้แก่ การเตรียมตัวเข้าสนามการสังเกต การสัมภาษณ์ การใช้ข้อมูลเอกสาร การตรวจสอบข้อมูล เป็นต้น เป็นขั้นตอนที่นักศึกษาวิจัยจะต้องพบในการศึกษาวิจัยชุมชน ดังนั้น การศึกษา รวบรวมข้อมูลของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้เราทราบถึงสภาพปัญหา ความเปลี่ยนแปลง และความต้องการของชุมชน เพื่อที่จะได้ร่วมกันวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภายใต้เทคนิค และเครื่องมือดังกล่าวจำเป็นต้องมีความเข้าใจในการเก็บข้อมูลของชุมชนในบริบทต่างๆ โดย ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ(2536 : 111) ได้เสนอถึงวิธีการเก็บรวมข้อมูลเพื่อเข้าใจในสถานะและการเปลี่ยนแปลงชุมชน ว่ามีการเก็บข้อมูลในประเด็นต่างๆ โดยภาพรวมของชุมชน ดังนี้

1. การเก็บข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับชุมชน ได้แก่
 - 1.1 สภาพภูมิประเทศและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน
 - 1.2 ลักษณะโครงสร้างของประชากร
 - 1.3 ลักษณะโครงสร้างพื้นฐานทางการศึกษาและสาธารณสุขของชุมชน
 - 1.4 ประวัติและความเป็นมาของชุมชน
2. ข้อมูลเกี่ยวกับระบบเศรษฐกิจและการใช้ทรัพยากรการผลิต การแลกเปลี่ยนและการบริโภค
 - 2.1 การครอบครองทรัพยากรในการผลิต
 - 2.2 กระบวนการผลิตและผลผลิต
 - 2.3 การแลกเปลี่ยนและการบริโภค
 - 2.4 รายได้/รายจ่ายและหนี้สิน
3. ข้อมูลเกี่ยวกับระบบสังคมและการเมืองในชุมชน
 - 3.1 ครอบครัวและเครือญาติ เช่น รูปแบบครอบครัว ความสัมพันธ์เครือญาติ
 - 3.2 เพื่อนบ้านและเพื่อน

3.3 กลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มอุปถัมภ์ กลุ่มผลประโยชน์ กลุ่มอาชีพ กลุ่มการเมืองกลุ่มอื่นๆ ที่
ทางการเข้ามาจัดตั้ง เป็นต้น

3.4 การศึกษาสถาบันต่างๆ ของชุมชน

3.5 การศึกษาลักษณะความสัมพันธ์ของบุคคล หรือกลุ่มบุคคลในเชิงอำนาจ ผู้นำและ
ความขัดแย้งในชุมชน

นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนโดยมีประเด็นที่
ศึกษาในเรื่องความคิด ความเชื่อ หรือคำอธิบายเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่คนในชุมชน

กล่าวว่าเป็นจริงซึ่งน่าจะครอบคลุมใน 4 ประเด็นใหญ่ คือ

1. ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับสภาพแวดล้อมทาง
กายภาพและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ โดยเฉพาะสิ่งที่น่าสนใจใช้เป็นทรัพยากรในการดำรงชีพ
2. ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง
3. ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์และสภาพแวดล้อมทางกายภาพ
4. ความคิดความเชื่อเกี่ยวกับการเกิดสรรพสิ่งทั้งหลายและชีวิตหลังความตาย

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อนี้ เป็นการให้การสังเกตและการสัมภาษณ์อย่าง
ไม่เป็นทางการได้ในลักษณะต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. สังเกต และสัมภาษณ์เกี่ยวกับพฤติกรรมในชีวิตประจำวันของชาวบ้าน
2. สัมภาษณ์ผู้ที่มีความรู้ทางศาสนาและพิธีกรรม
3. การสังเกตและสัมภาษณ์เกี่ยวกับพิธีกรรม

ส่วนการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของชุมชน เป็นการศึกษาเพื่อเข้าใจ
ความเปลี่ยนแปลง ความสืบเนื่องของชุมชนในระบบต่างๆ รวมถึงความสัมพันธ์ในชุมชน โดยการ
พยายามเข้าใจชุมชนอย่างรอบด้านในสภาวะปัจจุบัน โดยมีจุดเน้นในเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามที่ตนสนใจ
หรือที่เห็นว่ามีประโยชน์ต่องานพัฒนา และพยายามระบุปัญหาของชุมชนจากทัศนะของคนในชุมชนที่
เห็นว่าเป็นปัญหา ประกอบกับแนวทางการศึกษาของผู้ศึกษาวิจัยและเริ่มหาข้อมูลเกี่ยวกับปัญหา
ดังกล่าวว่าเกิดขึ้นในเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงอะไรบ้าง ในกาลเวลาใด และคนในชุมชนได้แก้ไข
ปัญหาหรือปรับตัวอย่างไรในสถานการณ์ดังกล่าว ซึ่งการวางกรอบในการเก็บรวบรวมข้อมูลของชุมชน
แบบนี้จะช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยได้เข้าใจในสภาพต่างๆ ของชุมชนได้ดีขึ้น

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพเท่านั้นและการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR) โดยผสมผสานกับเทคนิคเชิงคุณภาพอื่นๆ เช่น การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการประเมินวิเคราะห์ระบบชุมชน (Rural System Analysis) โดยรวบรวมข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสาร การสัมภาษณ์และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ค้นหาปัญหาและแนวทางในการแก้ไขปัญหาในการรวมกลุ่มธุรกิจชุมชนของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟตำบลริมสีม่วง อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยใช้เทคนิคการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research – PAR)

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการวิจัยไว้ 5 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผนและเตรียมความพร้อมก่อนเข้าชุมชน

ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากเอกสารและเว็บไซต์ของระบบสารสนเทศวิสาหกิจชุมชน กองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน กรมส่งเสริมการเกษตรเกี่ยวกับวิสาหกิจชุมชนต่างๆ ในอำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อที่จะประเมินและคัดเลือกวิสาหกิจชุมชนที่จะเป็นพื้นที่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ พบว่า มีวิสาหกิจชุมชนที่รวมกลุ่มเกี่ยวกับกาแฟนั้นมีทั้งหมด 4 กลุ่มด้วยกัน ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาว , กลุ่มแปลงใหญ่กาแฟน้ำหนาว , วิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาวอาราบิก้า และวิสาหกิจชุมชนป่าอ่อนคน้อม โดยผู้วิจัยได้เตรียมวางแผนและลงพื้นที่ในการที่จะเข้าพบผู้นำชุมชน และผู้นำวิสาหกิจชุมชน โดยได้มีการนัดหมายวันเวลาและสถานที่ในการที่จะเข้าชุมชน คือ วันที่ 21 พฤษภาคม 2565 ณ วิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาวอาราบิก้า เลขที่ 218 หมู่ที่ 2 ตำบลโคกมน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ , วิสาหกิจชุมชนป่าอ่อนคน้อม 192 หมู่ 6 ต.น้ำหนาว อ.น้ำหนาว จ.เพชรบูรณ์ และวิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาว 312 หมู่ 3 ต.น้ำหนาว อ.น้ำหนาว จ.เพชรบูรณ์

ขั้นตอนที่ 2 การเข้าชุมชน

ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เข้าชุมชน ตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ ได้เข้าพบผู้นำกลุ่มวิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้า ชื่อ คุณสมฤทธิ์ มั่นเมือง และกลุ่มวิสาหกิจชุมชน

ป้าอูนคนอิม ชื่อ คุณพรปวีณ์ หงส์ประสิทธิ์ เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยในครั้งนี้ และขออนุญาตเข้าดำเนินการสำรวจรวบรวมข้อมูลตามวันเวลาที่ได้นัดหมาย

รูปที่ 3.1 การเข้าชุมชนของผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 3 ศึกษาชุมชน

โดยการศึกษาชุมชนในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงสภาพภูมิศาสตร์ , สภาพของชุมชน , สภาพปัญหาของวิสาหกิจชุมชน โดยใช้เทคนิคการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) , รวบรวมข้อมูลจากการวิเคราะห์เอกสาร โดยข้อมูลที่ได้มีดังนี้

สภาพภูมิศาสตร์

มีลักษณะเป็นพื้นที่การเกษตร เป็นภูเขา และที่ราบสูง มีความสูงอยู่ระหว่าง 650 - 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเล พื้นที่หลายแห่งมีแผ่นหินใต้ชั้นดินลงไป ทำให้มีอากาศเย็นตลอดเวลา โดยทั่วไปอากาศหนาวเย็นในตอนดึกและตอนเช้า ส่วนใหญ่ตอนกลางวันอากาศเย็นสบาย อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 25 องศาเซลเซียส ในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกระหว่างเดือนกันยายน-ตุลาคม ส่วนใหญ่ฤดูหนาว อากาศหนาวเย็นมาก จะหนาวเย็นที่สุดในเดือนธันวาคมและมกราคม ซึ่งในบางปีอุณหภูมิจะลดต่ำถึง 0 องศาเซลเซียส พื้นที่ทั้งหมด 100.64 ตารางกิโลเมตร จำนวนหมู่บ้านมี 6 หมู่บ้าน หมู่1 บ้านโคกมน , หมู่2 บ้านโคกมน , หมู่3 บ้านป่ารวก , หมู่4 บ้านดงมะไฟ , หมู่5 บ้านห้วยสนามทราย , หมู่6 บ้านวังโป่ง มีจำนวนประชากร 3,534 คน ทิศเหนือ ติดกับ ต.น้ำหนาว อ.น้ำหนาว จ.เพชรบูรณ์ ทิศใต้ติดกับ ต.ทุ่งพระ อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ ทิศตะวันออกติดกับ ต.วังสวาบ อ.ภูผาม่าน จ.ขอนแก่น ทิศตะวันตกติดกับ อุทยานน้ำหนาว จ.เพชรบูรณ์

สภาพของชุมชน

ส่วนใหญ่ชุมชนตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว มีอาชีพทำการเกษตร ทำไร่ ทำสวนเป็นหลัก มีที่พักและการท่องเที่ยวเป็นอาชีพเสริม โดยการเกษตรจะมีปลูกข้าวโพด ปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกกาแฟ

วิสาหกิจชุมชนตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว

วิสาหกิจชุมชนของตำบลโคกมน มีหลายกลุ่มด้วยกัน เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาว , กลุ่มแปลงใหญ่กาแฟน้ำหนาว , กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาวอาราปีก้า , กลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าอุ่นคนอ้อม

สภาพปัญหาของวิสาหกิจชุมชน

1. การรวมกลุ่มยังไม่ชัดเจน
2. มีช่องทางการจัดจำหน่ายที่จำกัด
3. ขาดความรู้ด้านการตลาดสมัยใหม่
4. ขาดผู้ที่จะมาสานต่องานวิสาหกิจชุมชน

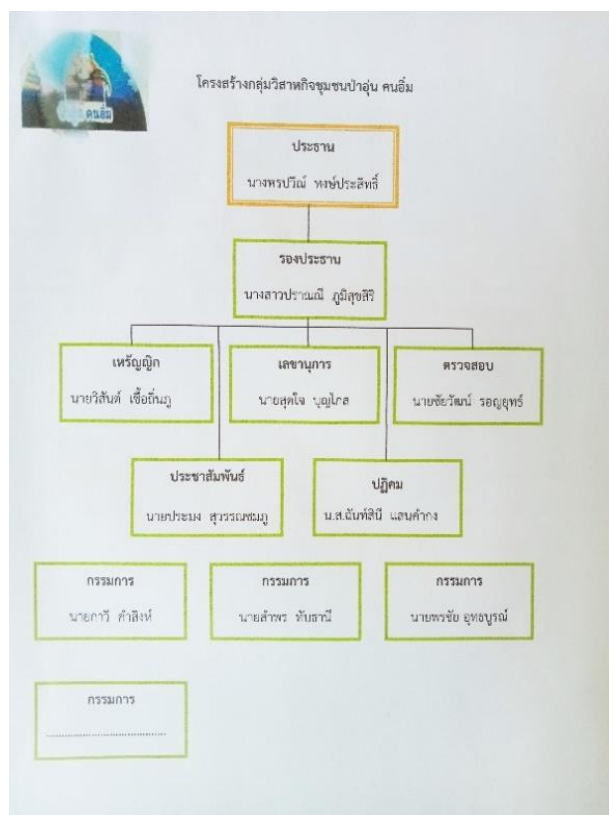
แหล่งที่มาของข้อมูล : ผู้นำวิสาหกิจชุมชนตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ , ข้อมูลทางเว็บไซต์ , เอกสารโครงการยุวชนอาสา คณะวิทยาการจัดการ

รูปที่ 3.2 เก็บข้อมูลสภาพทั่วไปของชุมชน

รูปที่ 3.3 เข้าพบกลุ่มผู้นำวิสาหกิจชุมชน

รูปที่ 3.4 แสดงโครงสร้างองค์กรของวิสาหกิจชุมชน

ขั้นตอนที่ 4 ศึกษากระบวนการและปัญหาอุปสรรคของการรวมกลุ่มของชุมชนผู้ปลูกกาแฟ อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

ผู้วิจัยได้ดำเนินการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมของชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์และขั้นตอนในการรวบรวมข้อมูลดังต่อไปนี้

1. วัตถุประสงค์ในการรวบรวมข้อมูล

- 1.1 เพื่อศึกษากระบวนการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ อำเภอน้ำหนาว
- 1.2 เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ อำเภอน้ำหนาว

หนาว

2. ได้กำหนดเป้าหมายในการรวบรวมข้อมูลไว้ 2 กลุ่ม ดังนี้

- 2.1 ผู้นำวิสาหกิจชุมชน 2 คน
- 2.2 เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ 20 คน

3. ขั้นตอนในการรวบรวมข้อมูล

3.1 วิธีการสัมภาษณ์ (ผู้นำวิสาหกิจชุมชน)

ผู้วิจัยได้เตรียมแนวทางการสัมภาษณ์ไว้แล้ว เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการและปัญหาอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ อำเภอน้ำหนาว ผู้ให้สัมภาษณ์ คือ คุณสมฤทธิ์ มั่นเมือง วิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้า และ คุณพรวิทย์ หงส์ประสิทธิ์ ซึ่งเป็นประธานวิสาหกิจชุมชนป่าอ่อนคนอ้อม โดยมีรายละเอียดของการสัมภาษณ์และการบันทึกเสียงดังนี้

3.1.1 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กระบวนการรวมกลุ่ม

ผู้ให้สัมภาษณ์ คนที่ 1 คุณสมฤทธิ์ มั่นเมือง (เป็นการสัมภาษณ์ทางโทรศัพท์)

รูปที่ 3.5 คุณสมฤทธิ์ มั่นเมือง ผู้นำวิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้า

ผู้ให้สัมภาษณ์ คนที่ 2 คุณพรปวีณ์ หงส์ประสิทธิ์

รูปที่ 3.6 คุณพรปวีณ์ หงส์ประสิทธิ์ ผู้นำวิสาหกิจชุมชนป่าอ่อนคนอิม

เริ่มจากมีผู้นำกลุ่ม ได้ชักชวนและนำพากันมาจัดตั้งกลุ่ม โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานรัฐในท้องถิ่น ให้มีการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน มีกฎกติกาและข้อตกลงกันภายในกลุ่ม และมีการรับซื้อผลผลิตจากสมาชิกของกลุ่มเป็นหลัก แต่บางครั้งก็มีการรับซื้อจากคนนอกกลุ่มที่ไม่ได้เป็นสมาชิก เนื่องจากมีการมาขอให้ช่วยรับซื้อผลผลิต ถึงแม้มีจำนวนไม่มากหรือคุณภาพต่ำก็รับซื้อ เพราะเนื่องจากกลุ่มสามารถนำไปแปรรูปทำผลิตภัณฑ์ชนิดอื่นได้ เช่น สบู่กากกาแฟ สลัดกากกาแฟ สุดท้ายก็ได้สมาชิกของกลุ่มเพิ่ม จากการรับซื้อผลผลิตจากคนนอกกลุ่ม

3.1.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ปัญหาอุปสรรคของการรวมกลุ่ม

ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการทำงาน ผลผลิตที่ได้ยังน้อยและคุณภาพยังไม่ได้มาตรฐาน และตลาดที่ชัดเจน

3.2 วิธีการสัมภาษณ์ (เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ)

ผู้วิจัยได้เตรียมแนวทางการสัมภาษณ์ไว้แล้ว เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการและปัญหาอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ จะ

ดำเนินการสัมภาษณ์ทีละคน โดยเรียงตามลำดับ จนกว่าข้อมูลที่ได้จะมีความคล้ายกันก็จะหยุดการสัมภาษณ์ โดยมีรายละเอียดของการสัมภาษณ์ดังต่อไปนี้

3.2.1 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์กระบวนการรวมกลุ่ม

เกษตรกรคนที่1 เริ่มจากมีใจรักในการปลูกกาแฟ

เกษตรกรคนที่2 มีความมั่นใจในกลุ่ม

เกษตรกรคนที่3 ตามวิถีชาวบ้าน

เกษตรกรคนที่4 กลุ่มมีสิ่งที่น่าสนใจ

เกษตรกรคนที่5 ต้องการมีที่รับซื้อผลผลิตกาแฟและผลไม้ชนิดอื่นที่ปลูกแซมกับ

ต้นกาแฟ

เกษตรกรคนที่6 ออกจากกลุ่มเดิมที่ไม่สามารถพึ่งพาได้ มารวมตัวเป็นกลุ่มใหม่

เกษตรกรคนที่7 อยากมีรายได้เพิ่มจากการรวมกลุ่มปลูกกาแฟ

เกษตรกรคนที่8 มีความตั้งใจที่อยากสร้างและพัฒนากลุ่มเพื่อสร้างอาชีพและ

รายได้

เกษตรกรคนที่9 เห็นเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการพัฒนากลุ่ม

เกษตรกรคนที่10 เห็นเป็นกลุ่มที่มีศักยภาพในการพัฒนากลุ่ม และมีความสามัคคี

กันดี

เกษตรกรคนที่11 มีความตั้งใจในการมาร่วมกันพัฒนาและสร้างกลุ่มให้เป็นที่รู้จัก

กาแฟน้ำหนาว

เกษตรกรคนที่12 เข้ามาช่วยเหลือกลุ่ม

เกษตรกรคนที่13 ร่วมกันสร้างรายได้เสริม

เกษตรกรคนที่14 ร่วมกันพัฒนาศักยภาพการผลิตและความมั่นคงของเกษตรกร

เกษตรกรคนที่15 เพราะมีความสามัคคีกันดี มีการพัฒนาและเป้าหมายที่ดี

เกษตรกรคนที่16 มีสมาชิกผู้ปลูกกาแฟและเลี้ยงสัตว์มาอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่มของ

คนที่มีความคิดเหมือนกัน

3.2.2 ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ปัญหาอุปสรรคของการรวมกลุ่ม

เกษตรกรคนที่1 ขาดความใส่ใจในงานของกลุ่ม

เกษตรกรคนที่2 ไม่มีคนรับซื้อผลผลิต

เกษตรกรคนที่3 ขาดคนสนับสนุน

เกษตรกรคนที่4 ขาดอุปกรณ์เครื่องมือในการทำงาน

เกษตรกรคนที่5 ขาดเครื่องมือ เงินทุน โรงเรือน

- เกษตรกรคนที่6 ขาดการบริหารจัดการที่พร้อม และขาดเงินทุน เครื่องมือ
- เกษตรกรคนที่7 ขาดทุนส่งเสริมในการผลิตและต่อยอดให้กับเกษตรกร
- เกษตรกรคนที่8 -
- เกษตรกรคนที่9 ไม่มีปัญหา
- เกษตรกรคนที่10 -
- เกษตรกรคนที่11 ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ แปรรูปแล้วไม่มีแหล่งรับซื้อ
- เกษตรกรคนที่12 -
- เกษตรกรคนที่13 -
- เกษตรกรคนที่14 ขาดการมีส่วนร่วมการวางแผนงาน การส่งเสริมจากภาครัฐเข้า
- ไม่ถึง
- เกษตรกรคนที่15 ไม่มีปัญหา
- เกษตรกรคนที่16 อุปสรรคด้านการรับซื้อ คุณภาพผลผลิตต่ำ ผลผลิตเยอะแต่ไม่
- รวมกันขาย

3.3 การสังเกตแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (Participant Observation)

ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลโดยการการสังเกตแบบมีส่วนร่วม มีความเห็นตรงกันกับ

สรุปข้อมูลจากการสัมภาษณ์ตามประเภทของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลดังต่อไปนี้

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ภายหลังการรวบรวมข้อมูลทั้ง 2 กลุ่มเรียบร้อยแล้ว โดยแบ่งเป็นผู้นำวิสาหกิจชุมชน 2 คน เกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ 20 คน ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมารวมกันและจำแนกชนิดข้อมูลด้วยการวิเคราะห์ คำหลัก สรุปได้ดังต่อไปนี้

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

กระบวนการในการรวมกลุ่ม	
กลุ่มคำของข้อมูล	คำหลักที่ได้
1. มีผู้นำชักชวนมาจัดตั้งกลุ่ม 2. สนับสนุนจากหน่วยงานรัฐ 3. มีกฎกติกาและข้อตกลงกัน 4. มีการรับซื้อผลผลิตจากสมาชิก	1. ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ 2. มีความมั่นใจในกลุ่ม 3. มีจุดมุ่งหมายเดียวกันเพื่อ ร่วมกันพัฒนากลุ่ม

5. รับซื้อจากคนนอกกลุ่มที่ไม่ได้เป็นสมาชิก ถึงแม้มีจำนวนไม่มากหรือคุณภาพต่ำก็รับซื้อ 6. แปรรูปทำผลิตภัณฑ์ชนิดอื่น 7. มีใจรักในการปลูกกาแฟ 8. มีความมั่นใจในกลุ่ม 9. มาร่วมกันพัฒนา 10. กลุ่มมีสิ่งที่น่าสนใจ 11. ต้องการมีที่รับซื้อผลผลิต 12. มีความสามัคคีกันดี 13. อยากมีรายได้เพิ่ม	4. ต้องการมีช่องทางขายและ รายได้เพิ่มขึ้น
ปัญหาและอุปสรรคในการรวมกลุ่ม	
กลุ่มคำของข้อมูล	คำหลักที่ได้
1. ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการทำงาน 2. ผลผลิตที่ได้ยังน้อย 3. คุณภาพยังไม่ได้มาตรฐาน 4. ตลาดที่รับซื้อผลผลิตมีน้อย 5. ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ	1. ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการ ดำเนินกิจการของกลุ่ม 2. ผลผลิตที่ได้น้อยและคุณภาพต่ำ 4. ตลาดรับซื้อผลผลิตมีน้อย 5. ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ

ตารางที่ 3.1 แสดงการนำข้อมูลมาจำแนกชนิดข้อมูลด้วยการวิเคราะห์คำหลัก

จากการรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ผู้นำวิสาหกิจชุมชนและเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ โดย
 จำแนกชนิดข้อมูลด้วยการวิเคราะห์คำหลักตามตารางที่ 3.1 สรุปได้ดังต่อไปนี้

1. กระบวนการในการรวมกลุ่ม

- 1.1 ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ
- 1.2 มีความมั่นใจในกลุ่ม
- 1.3 มีจุดมุ่งหมายเดียวกันเพื่อร่วมกันพัฒนากลุ่ม
- 1.4 ต้องการมีช่องทางขายและรายได้เพิ่มขึ้น

2. ปัญหาและอุปสรรคในการรวมกลุ่ม

- 2.1 ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการดำเนินกิจการของกลุ่ม
- 2.2 ผลผลิตที่ได้น้อยและคุณภาพต่ำ
- 2.3 ตลาดรับซื้อผลผลิตมีน้อย
- 2.4 ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ

รูปที่ 3.7 วิสาหกิจชุมชนป่าอู่คนอิม

รูปที่ 3.8 ในรับรองต่างๆของวิสาหกิจชุมชนป่าอู่คนอิม

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของชุมชน

ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของชุมชนร่วมกับทีมผู้ช่วยนักวิจัย ปรากฏว่า กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟได้ให้ความสนใจและกระตือรือร้นในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เป็นอย่างมาก ร่วมกันนำเสนอและร่วมกันแสดงความคิดเห็นกันอย่างมาก

รูปที่ 3.9 ชุมชนผู้เข้าร่วมการวิจัย

4.3 รวบรวมข้อมูลจากเอกสารของกลุ่มเกษตรกรวิสาหกิจชุมชนป่าอูนคนอิม

รูปที่ 3.10 โครงสร้างองค์กรวิสาหกิจชุมชนป่าอูนคนอิม

ท.ว.ช.3

เอกสารสำคัญแสดงการดำเนินการ
ของ
วิสาหกิจชุมชนและเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน

วิสาหกิจชุมชนป่าอู่ คนอ้อม
รหัสทะเบียน 6-67-09-01/1-0021

ออกโดย สำนักงานรับจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน
ณ สำนักงานเกษตรอำเภอ.....น้ำหนาว.....
จังหวัด.....เพชรบูรณ์.....

รูปที่ 3.11 เอกสารแสดงการดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนป่าอู่คนอ้อม

หนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน

หนังสือสำคัญฉบับนี้ให้ไว้แก่
วิสาหกิจชุมชนป่าอูน คนอึม

ที่ตั้ง : เลขที่ 192 หมู่ที่ 6 ตำบลน้ำหนาว
อำเภอ น้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ รหัสไปรษณีย์ 67260
โทรศัพท์: 0944769479 โทรสาร: E-mail address :hongpasit_h1963@hotmail.com

เพื่อเป็นหลักฐานว่า ได้รับการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน
ตามพระราชบัญญัติส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน พ.ศ. 2548 เรียบร้อยแล้ว

รหัสทะเบียน 6-67-09-01/1-0021

ให้ไว้ ณ วันที่ 1 เดือนเมษายน พุทธศักราช 2564

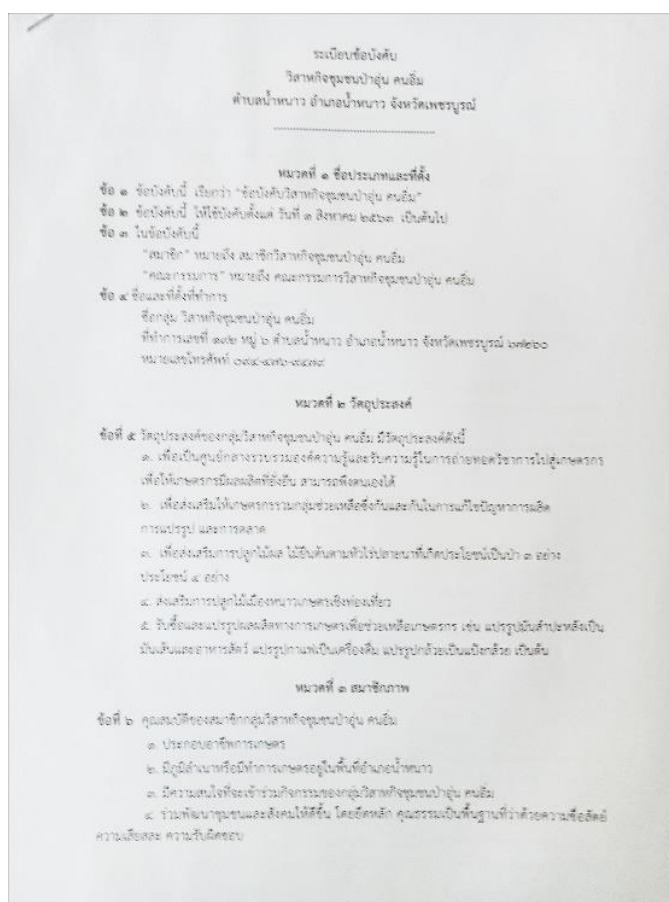
ลงชื่อ.....นายทะเบียน
(นางสาวอรอนงค์กานต์...ภานุรัตน์...)
นักวิชาการส่งเสริมการเกษตรชำนาญการ วิชาการราชการแผน
เกษตรอำเภอ

สำนักงาน เกษตรอำเภอน้ำหนาว
จังหวัดเพชรบูรณ์

หมายเหตุ:

- (1) วิสาหกิจชุมชน และเครือข่ายวิสาหกิจชุมชน ต้องแจ้งความประสงค์ที่จะดำเนินการต่อไป ภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันสิ้นปีปฏิทินทุกปี หากไม่แจ้งเป็นเวลา 2 ปีติดต่อกัน อาจถูกถอนชื่อออกจากทะเบียน
- (2) การเลิกกิจการ จักต้องแจ้งให้นายทะเบียนทราบภายใน 30 วัน นับตั้งแต่วันที่ประสงค์จะเลิกกิจการ

รูปที่ 3.12 หนังสือรับรองแสดงการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน

รูปที่ 3.13 ระเบียบข้อบังคับของวิสาหกิจชุมชนป่าอู่นคนอิม

จากการรวบรวมข้อมูลเอกสารของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ วิสาหกิจชุมชนป่าอู่นคนอิม จากรูปที่ 3.4 และ 3.10 ผู้วิจัยพบว่า กลุ่มมีผู้นำและสมาชิกที่เข้มแข็งและมีความตั้งใจในความมุ่งมั่น จัดตั้งกลุ่มขึ้นมา เพื่อพัฒนากลุ่มให้มีศักยภาพ โดยมีรายละเอียดในการจัดตั้งกลุ่มดังนี้

1. มีโครงสร้างของกลุ่มที่ชัดเจน โดยมีประธานกลุ่ม คือ คุณพรวิทย์ หงส์ประสิทธิ์ ซึ่งเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล มีความรู้ทักษะทางการตลาดและตลาดดิจิทัล ขยันหาความรู้ในการที่จะพัฒนากลุ่ม โดยจะประสานกับภาครัฐอยู่เป็นระยะ และค้นหาช่องทางทางการตลาดอยู่เสมอ มีความเป็นกันเองกับสมาชิกในกลุ่ม เช่นเดียวกันกับ คุณสมฤทธิ์ มั่นเมือง วิสาหกิจชุมชนน้ำหนาวอาราบิก้า ตำบลโคกมน ดังรูปภาพที่

2. มีรหัสทะเบียนในการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชน เลขที่ 6-67-09-01/1-0021 ดังรูปที่ 3.12
3. หนังสือสำคัญแสดงการจดทะเบียนวิสาหกิจชุมชนป่าอู่นคนอิม ดังรูปภาพที่
4. ระเบียบข้อบังคับของวิสาหกิจชุมชนป่าอู่นคนอิม ดังรูปภาพที่

บทที่ 4

ผลการวิจัย

จากการใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมปรากฏผลการศึกษาเพื่อตอบปัญหา 2 ประการตามวัตถุประสงค์ จากการรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพด้านต่างๆ แบบมีส่วนร่วมของชุมชน เริ่มตั้งแต่การเข้าชุมชนผู้วิจัยได้นำข้อมูลทั้งที่ได้รวบรวมมาวิเคราะห์กลุ่มคำ คำหลัก แล้วนำมาวิเคราะห์สรุปแบบอุปนัย ได้กระบวนการและปัญหาอุปสรรคในการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟดังต่อไปนี้

1. เพื่อศึกษากระบวนการรวมกลุ่มของกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ

จากการรวบรวมข้อมูลแบบมีส่วนร่วมของชุมชน พบว่าส่วนใหญ่ร้อยละ 80 ได้ให้ความสนใจในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ และมีความต้องการที่จะรวมศึกษากระบวนการในการรวมกลุ่ม และปัญหาอุปสรรคของการรวมกลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟของอำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ โดยมีรายชื่อดังต่อไปนี้

ลำดับ	ชื่อ - นามสกุล	ที่อยู่
1	นางสาวปรานณี ภูมิสุขศิริ	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
2	นางสมถวิล นทพิเรนทร์	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
3	นายเสถียร โคชะรี	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
4	นายรุ่งเจริญชัย ชัยรัตน์	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
5	นางทองกลาง โคขำริ	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
6	นายชัยวัฒน์ รอดยุทธ	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
7	นางพัชรินทร์ รอดยุทธ	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
8	นางสาวปลื้มจิต คุหาทอง	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
9	นางจำเนียร ชัยรัตน์	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
10	นางพิสมัย บุญไกล	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
11	นายฉันทชัย สมสอาด	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
12	นายสำเนียง ชัยรัตน์	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
13	นายรวงทิพร แสนคำภู	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
14	นายประมง สุวรรณภูมิ	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
15	นางนริสา	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

16	นายสุตใจ มงคล	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
17	นายวิสันต์ เชื้อถิ่นรา	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
18	นายกัลยาณู ชินรักษ์	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
19	นางพรปวีณ์ หงส์ประสิทธิ์	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์
20	ว่าที่ รต. อนุชา กันเด็น	อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

ตารางที่ 4.1 รายชื่อชุมชนผู้เข้าร่วมการวิจัย

ผลจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้

1. การศึกษาบริบทของชุมชนตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

สภาพภูมิศาสตร์ มีลักษณะเป็นพื้นที่การเกษตร เป็นภูเขา และที่ราบสูง มีความสูงอยู่ระหว่าง 650 - 1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเล พื้นที่หลายแหล่งมีแผ่นหินใต้ชั้นดินลงไป ทำให้มีอากาศเย็นตลอดเวลา โดยทั่วไปอากาศหนาวเย็นในตอนดึกและตอนเช้า ส่วนใหญ่ตอนกลางวันอากาศเย็นสบาย อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 25 องศาเซลเซียส ในฤดูฝนจะมีฝนตกชุกระหว่างเดือนกันยายน-ตุลาคม ส่วนใหญ่ฤดูหนาว อากาศหนาวเย็นมาก จะหนาวเย็นที่สุดในเดือนธันวาคมและมกราคม ซึ่งในบางปี อุณหภูมิจะลดต่ำถึง 0 องศาเซลเซียส พื้นที่ทั้งหมด 100.64 ตารางกิโลเมตร จำนวนหมู่บ้านมี 6 หมู่บ้าน หมู่ 1 บ้านโคกมน , หมู่ 2 บ้านโคกมน , หมู่ 3 บ้านปารวก , หมู่ 4 บ้านดงมะไฟ , หมู่ 5 บ้านห้วยสนามทราย , หมู่ 6 บ้านวังโป่ง มีจำนวนประชากร 3,534 คน ทิศเหนือ ติดกับ ต.น้ำหนาว อ.น้ำหนาว จ.เพชรบูรณ์ ทิศใต้ติดกับ ต.ทุ่งพระ อ.คอนสาร จ.ชัยภูมิ ทิศตะวันออกติดกับ ต.วังสวาบ อ.ภูมามาน จ.ขอนแก่น ทิศตะวันตกติดกับ อุทยานน้ำหนาว จ.เพชรบูรณ์

สภาพของชุมชน ส่วนใหญ่ชุมชนตำบลโคกมนและตำบลน้ำหนาว มีอาชีพทำการเกษตร ทำไร่ทำสวนเป็นหลัก มีที่พักและการท่องเที่ยวเป็นอาชีพเสริม โดยการเกษตรจะมีปลูกข้าวโพด ปลูกผักปลอดสารพิษ ปลูกกาแฟ มีวิสาหกิจชุมชนด้วยกันหลายกลุ่ม เช่น กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาว , กลุ่มแปลงใหญ่กาแฟน้ำหนาว , กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกาแฟน้ำหนาวอาราปีก้า , กลุ่มวิสาหกิจชุมชนป่าอุ่นคนอ้อม

สภาพปัญหาของวิสาหกิจชุมชน

1. การรวมกลุ่มยังไม่ชัดเจน
2. มีช่องทางการจัดจำหน่ายที่จำกัด
3. ขาดความรู้ด้านการตลาดสมัยใหม่
4. ขาดผู้ที่จะมาสานต่องานวิสาหกิจชุมชน

2. กระบวนการในการรวมกลุ่ม จะเริ่มจากการที่มีผู้นำกลุ่มที่มีวิสัยทัศน์ กล้าคิดกล้าตัดสินใจ และมีแรงบันดาลใจอันแรงกล้า ได้คิดริเริ่มการรวมกลุ่มขึ้นมา เพื่อมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพกลุ่มของเกษตรกรชุมชนให้สามารถเพิ่มรายได้และช่องทางการตลาด โดยที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐหรือหน่วยงานในท้องถิ่น

3. ปัญหาและอุปสรรคในการรวมกลุ่ม ที่ส่งผลต่อความเชื่อมั่นและความศรัทธาในการรวมกลุ่ม

3.1 ขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการดำเนินกิจการของกลุ่ม

3.2 ผลผลิตที่ได้น้อยและคุณภาพต่ำ

3.3 ตลาดรับซื้อผลผลิตมีน้อย

3.4 ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

โครงการศึกษาวิจัยเรื่องกระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลโคกมน อำเภอ น้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์ สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

1. จากการศึกษาชุมชนตำบลโคกมน อำเภอ น้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์

1.1 กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟนั้นส่วนใหญ่มีอาชีพการเกษตรที่สูงและมีความหลากหลาย เพื่อทำการเกษตรแบบหมุนเวียนเป็นการลดความเสี่ยงในช่วงเวลาประสบปัญหาราคาสินค้าเกษตรบางชนิดตกต่ำ

1.2 กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ มีการรวมกลุ่มที่ยังไม่ชัดเจน มีปัญหาเกี่ยวกับช่องทางการจัดจำหน่าย และขาดผู้ที่จะมาสานต่องานวิสาหกิจชุมชนต่อจากกลุ่มคนรุ่นเก่า

2. กระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ จากการศึกษาสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

2.1 เริ่มจากการที่มีผู้นำกลุ่มที่มีวิสัยทัศน์ กล้าคิดกล้าตัดสินใจและมีแรงปรารถนาอันแรงกล้า ได้คิดริเริ่มการรวมกลุ่มขึ้นมา เพื่อมีวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพของกลุ่มของเกษตรกร

2.2 ได้ชักชวนกลุ่มเกษตรกรที่มีแนวความคิด ทศนคติและมีปัญหาคล้ายๆ กัน มาร่วมกันจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนขึ้น

2.3 มีการร่วมแรงร่วมใจในการพัฒนากลุ่มของเกษตรกรชุมชนให้สามารถเพิ่มรายได้และช่องทางการตลาด โดยมีการเสนอให้หน่วยงานของรัฐเข้ามาอบรมให้ความรู้ด้านต่างๆ ที่จำเป็นต่อการพัฒนาศักยภาพของกลุ่ม

3. ปัญหาและอุปสรรคในการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ จากการศึกษาสามารถนำมาอภิปรายผล โดยกลุ่มเกษตรกรขาดอุปกรณ์และเครื่องมือในการดำเนินกิจการ ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทำให้ไม่สามารถประกอบกิจการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลต่อผลผลิตที่ได้น้อยและผลผลิตมีคุณภาพต่ำ ทำให้มีตลาดในการรับซื้อผลผลิตนั้นแคบ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งนี้

จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของชุมชนในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอแนะเป็นข้อๆ ดังต่อไปนี้

1. กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ควรมีความตั้งใจและอดทนต่อสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น มีการประชุมวางแผนเสนอขอความร่วมมือจากหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะสถาบันทางการศึกษามอบรมให้ความรู้ในด้านต่างๆ อย่างต่อเนื่อง
2. กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟส่วนใหญ่ยังขาดแนวคิดในการประกอบธุรกิจแบบสมัยใหม่และยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการการตลาด ดังนั้น หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรติดตามและอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการประกอบธุรกิจและการจัดการการตลาดให้กับกลุ่มเกษตรกรเป็นระยะๆ และควรจัดหาแหล่งตลาดรับซื้อผลิตภัณฑ์ ทั้งภายในและต่างประเทศให้กับกลุ่มเกษตรกรในระยะเริ่มต้นของการรวมกลุ่มธุรกิจ
3. ผู้นำกลุ่มจะต้องเป็นตัวอย่าง และแบบฉบับของความเป็นผู้นำที่มีความรู้ ความซื่อสัตย์ ความกล้าหาญ และความเสียสละต่อกลุ่มที่ได้จัดตั้งขึ้น โดยไม่หวังหรือเห็นแก่ผลประโยชน์เป็นทีหนึ่ง

ข้อเสนอแนะของผู้วิจัย

เนื่องจากกลุ่มเกษตรกรได้มีการจัดตั้งเป็นวิสาหกิจชุมชน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับด้านการตลาดโดยตรง และในปัจจุบันกระแสของการตลาดออนไลน์ได้เข้ามามีบทบาทอย่างมากในขณะนี้ ส่งผลต่อการเข้าถึงข้อมูลด้านต่างๆ โดยที่ทุกกลุ่มทุกเพศทุกวัยทุกอาชีพ สามารถเข้าถึงข้อมูลที่ตนเองสนใจและอยากแก้ปัญหาได้ง่าย โดยเฉพาะข้อมูลเกี่ยวกับตลาดการเกษตรที่ทำให้ขายได้ดีเพิ่มรายได้ได้เร็ว ทั้งที่ยังไม่มีการพิสูจน์หรือผลงานวิจัยรองรับ อาจทำให้กลุ่มเกษตรกรนั้นหลงผิดและหลงเชื่อจนทำให้สูญเสียเงินทอง

ดังนั้น ผู้วิจัยเสนอควรให้ภาครัฐหรือหน่วยที่เกี่ยวข้องควรกลับไปศึกษาผลกระทบจากการเข้าถึงข้อมูลของกลุ่มเกษตรกรและการใช้หรือพึ่งพาเครื่องมือดิจิทัลมากเกินไปไม่ว่าจะเป็นการผลิตรายการ การตลาด การขาย เพื่อที่ในแต่ละครั้งลงพื้นที่ชุมชนจะได้อธิบายทำความเข้าใจกับเกษตรกรได้อย่างถูกต้องเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีเหล่านี้

ประวัติผู้วิจัย

1. นายศิริพงษ์ เหมมัน

Mr. Siripong Hemmun

2. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาการตลาด

เวลาที่ใช้ทำวิจัย (ชั่วโมง : สัปดาห์) 10 ชั่วโมง

3. หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก พร้อมหมายเลขโทรศัพท์ โทรสาร และไปรษณีย์อิเล็กทรอนิกส์ (e-mail)

คณะวิทยาการจัดการ 056-717134

โทรศัพท์มือถือ 089-6444404 JoSiriponghemmun2514@gmail.com

4. ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี บริหารธุรกิจบัณฑิต(การจัดการอุตสาหกรรม) มหาวิทยาลัยศรีปทุม

ปริญญาโท บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต(การตลาด) มหาวิทยาลัยภาคกลาง

5. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา)

สาขาวิชาการท่องเที่ยว สาขาวิทยาการจัดการ

6. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

6.1. โครงการวิจัยที่ดำเนินการแล้วเสร็จ

ปี	ชื่อโครงการวิจัยที่ดำเนินการแล้วเสร็จ	สถานะในงานวิจัย	การตีพิมพ์เผยแพร่
2561	แนวทางการพัฒนาธุรกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลริมสีม่วง อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์	ดำเนินเสร็จเรียบร้อยแล้ว	
2553	การพัฒนาธุรกิจชุมชนแบบมีส่วนร่วมของเกษตรกรผู้ปลูกข้าว ตำบลชมพู อำเภอเนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก	ดำเนินเสร็จเรียบร้อยแล้ว	

6.2. โครงการวิจัยที่อยู่ระหว่างดำเนินการ

ปี	ชื่อโครงการวิจัยที่อยู่ระหว่างดำเนินการ	สถานะในงานวิจัย	การตีพิมพ์เผยแพร่
2565	กระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกรผู้ปลูกกาแฟ ตำบลโคกมน อำเภอน้ำหนาว จังหวัดเพชรบูรณ์	ระหว่างการดำเนินงาน	